

ס י מ ן ח

מניין חוטי התכלת

א. שלוש שיטות הראשונים

לרמב"ם רק חצי חוט צבוע תכלת, ולראב"ד וסיעתו חוט שלם צבוע תכלת בתורה לא נאמר במפורש מנינם של חוטי הציצית ושל חוטי התכלת. וקיימות דעות שונות בעניין זה, ובעוד שבנוגע למניין חוטי הציצית הכללי הוכרע בגמרא (מנחות מא ע"ב) שיש להטיל ארבעה חוטים כפולים וכן מוסכם בפוסקים, בנוגע למניין חוטי התכלת מצאנו שלוש דעות בראשונים. הרמב"ם (הל' ציצית פ"א ה"ו; ובשר"ת סי' רפו) כתב: "ויהיה אחד משמנה החוטים חוט תכלת והשבעה לבן". וכן כתבו רבינו אברהם בן הרמב"ם (המספיק לעובדי ה' מהד' דנ' עמ' רעג), רבינו פרחיה (שבת כה ע"ב ד"ה ב"ש), המנהיג (הל' ציצית עמ' תרמב) והעץ חיים¹ (ח"א עמ' קמו-קמז).

אולם הראב"ד (הל' ציצית פ"א ה"ו) השיג על הרמב"ם וכתב: "טעות הוא זה אלא השנים תכלת והששה לבן", ומבואר בדבריו שיש להטיל שלושה חוטי לבן וחוט אחד תכלת. וכן כתב הערוך (ערך תכלת): "שיש בה ו' חוטין של צמר לבן וב' חוטין של צמר הצבועין בתכלת, ואחד מאותן שתיים הוא שכורך על הז". וכן כתבו ר' יהודה ממיץ² (הובא בפסקי רבינו אביגדור הצרפתי, פסק רעד ופסק תקיא) ותלמידו רבינו אביגדור הצרפתי (שם פסק תקטז). וכן כתב המאירי (יבמות ה' ע"ב ד"ה ומעשה, עמ' לח): "שידוע בזמן התכלת שאחד מן הארבעה היה תכלת, והוא ארוך מכלם, עד שכשהם נכפלין היו שנים תכלת וששה לבן". וכן פסק הריא"ז (הל' ציצית אות ח) וז"ל: "ורוב המפרשים אומרים שחציין הן חוטי לבן וחציין חוטי תכלת. ורבינו משה אומר

1. לר' יעקב חזן מלונדריש. בן דורם של הסמ"ק, רבינו פרץ והמהר"ם מרוטנבורג.
2. הערוך מזכיר בהמשך דבריו את ר"ח, ומסיבה זו הדברים נדפסו בפירוש ר"ח על הש"ס הנד"מ (ברכות ט' ע"ב ד"ה מאימתי). אולם באמת אין הכרע שכל דברי הערוך שם הם בשם ר"ח.
3. מרביתו של המהר"ם מרוטנבורג.

שהשבעה הן חוטי לבן והאחד חוט תכלת, ולי⁴ נראה, שהששה הן חוטי לבן והשנים חוטי תכלת כמבואר בקונטרס הראיות⁵. וכן מבואר בספרי⁶, עכ"ל⁷.

כמה ראשונים כתבו שיש חוט אחד ואין בדבריהם הכרע בין הרמב"ם לראב"ד

ומדברי רב שמואל בר חפני גאון (בספרו דיני מצות הציצית פ"ד, נדפס בספר כליל תכלת עמ' רמט-רג) משמע שנקט כראב"ד או כרמב"ם, דז"ל: "ר' יאשיהו דמן אושא: חוט שלכרך עולה לו מן המנין. והחוט שאמרנו שהוא ארוך יותר, יהיה תכלת בזמן שהתכלת מצוי", עכ"ל. ומשמע שרק חוט זה בצבע תכלת, וכרמב"ם או כראב"ד, דרק על חוט הכריכה הוא אמר שיהיה תכלת בזמן שהתכלת מצוי. וכן עולה מפשטות דברי הרמב"ן (במדבר טו, לא) שמטילים חוט אחד כרמב"ם או כראב"ד, וז"ל: "אבל הזכרון הוא בחוט התכלת, שרומז למדה הכוללת הכל שהיא בכל והיא תכלית הכל, ולכן אמר וזכרתם את כל, שהיא מצות השם", עכ"ל⁸. וכן רבינו בחיי (במדבר טו, לח; ובספרו כד הקמח ערך ציצית) והאורחות חיים (הל' ציצית אות יא-יב) הביאו רק את שיטות הרמב"ם והראב"ד. ובספר הפרדס (נביו, תרומת הפרדס, שער המעשה ד"ה ציצית כתב בעניין זמן ציצית: "וזמנו הוא משעה שיכול לקרות ק"ש של שחרית שהוא [משיכיר] בין חוט התכלת לשאר חוטים [שהם] לבנים", ומבואר שיש רק חוט תכלת אחד, והיינו כרמב"ם או כראב"ד. ור' שלמה בן היתום⁹ (מ"ק יט ע"א ד"ה תכלת) כתב שהתכלת היא חוט אחד, ואין מדבריו הכרע אם כוונתו לאחד מארבעה או לאחד משמונה. והכפתור ופרח (ריש פ"ס, ח"ג עמ' שמג בהנד"מ) כתב: "ומצות ציצית הם שני

4. כצ"ל, וכן הוא בחלק מכה"י. בנדפס: ולא נראה.

5. קונטרס הראיות להל' ציצית אינו בידינו, וחבל על דאבדין.

6. וכן דעת חכמי לוניל בשאלתם לרמב"ם (שו"ת הרמב"ם סי' רפו). אך לא ברור אם נשארו בדעתם לאחר שקיבלו את תשובת הרמב"ם שבה הוא מבאר את שיטתו. ומכל מקום ברור שלא סברו כשיטת רש"י ותוס' דלהלן.

7. והדברים משלימים לדבריו במקום אחר (שמות כח, לז), שחלק על רש"י בהבנת הציווי לשים את הציץ על פתיל תכלת, וכתב וז"ל: "ואני תמה בדבריו, שהכתוב אינו מצוה רק לעשות פתיל תכלת אחד, והוא עושה ששה". ומבואר שסתם פתיל שהתורה מזכירה, היינו "פתיל תכלת אחד". ועד כאן לא התרבה אלא מניין החוטים הכולל, שמלשון גדילים דרשו שיש צורך בארבעה חוטים, אך מניין חוטי התכלת לא התרבה. ובסוף דברי הרמב"ן הוא מוכיח את דבריו מלשון פתיל תכלת שנזכרה ביחס לחושן וביחס לאפוד, ומוכח שניתן ללמוד מנושא לנושא, ואם כן יש ללמוד גם מהפתיל שבחושן ובאפוד וביציץ לפתיל שבציצית.

8. בן דורם של תלמידי רש"י.

צוים. האחד ציצית והוא ענף דומה לציצית הראש, וזה הענף נקרא בלשון חכמים לבן מפני שאין מצוין לצבעו, ואין לחוטי ענף מנין מן התורה. הצווי השני ליקח חוט של צמר שיהיה צבוע בחילזון שהוא כעין הרקיע תכלת, וכורכין אותו על הענף, וזה החוט הוא הנקרא תכלת". ומבואר בדבריו שחוט התכלת הוא החוט המשמש לכריכה ולא חוט אחר זולתו. והיינו כרמב"ם או כראב"ד. וכן כתב בשו"ת תשב"ץ (ח"ב סי' ד' ד"ה והוא בנה) שאם נוקטים שאין איסור כלאים כשאחד משני המינים הוא מיעוט, אזי: "סדין בציצית אין בו איסור שעטנז, שהרי חוט של תכלת בטל הוא לגבי חוטי פשתן, ולמה היינו צריכין למדרש סמוכין להתיר כלאים בציצית, והלא בלא מצות ציצית מותר הכא, שהרי חשבנו בטול ברוב", עכ"ל. ומפורש יוצא מדבריו שחוט התכלת מהווה מיעוט, והיינו כראב"ד או כרמב"ם.

שיטת רש"י ותוס' וסיעתם

שיטה שלישית במניין חוטי התכלת והלבן היא שיטת רש"י ותוס' ורוב הראשונים, שנקטו שמטילים שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן וכופלים אותם, ובפועל ישנם ארבעה ראשי חוטים בכל צבע. וכך כתבו ראשונים רבים: המיוחס לרבינו גרשום (מנחות מא ע"ב ד"ה בטלית), רש"י (שבת כז ע"ב ד"ה סד"א כדבא דאמר, ומנחות לח ע"א ד"ה התכלת), התוס' (ברכות ט' ע"ב ד"ה אלא, יבמות ד' ע"ב ד"ה דאפילו, כתובות מ' ע"א ד"ה כגון, מנחות לח ע"א ד"ה התכלת וע"ב ד"ה אלא), רבינו תם (בתוס' כתובות שם ומנחות שם), העיטור (הל' ציצית עד ע"א), היראים (סי' תא), הר"י מלוניל (ברכות ד' ע"ב ד"ה משיכיר; הל' ציצית יא ע"א ד"ה התכלת), הר"ש משאנץ (תוספותיו לכתובות מ' ע"א ד"ה אי), הר"ד (פסקים מנחות לט ע"ב, שו"ת סי' סא ד"ה וטלית, המכריע סי' פח), רבינו שמחה משפירא ותלמידו ר' שמואל הלוי (תשובות ופסקים לחכמי אשכנז וצרפת ס"ס עח), הריבב"ן (הל' ציצית עמ' תמד ד"ה התכלת), הסמ"ק (מצוה לא), המיוחס לרשב"א (מנחות לט ע"ב ד"ה של פשתים וד"ה צמר), שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סי' תמד), תוס' רבינו פרץ (ברכות ט' ע"ב ד"ה אלא), הרא"ש (הל' ציצית סי' ו), המיוחס למרדכי (הל' ציצית סי' תתקלט), רבינו ירוחם (נ"ט ח"ג, קסט ע"א), האגודה (מנחות סי' יד), הטור (או"ח סי' יא אות א) והנימוקי יוסף (הל' ציצית יא ע"א ד"ה התכלת)¹⁰.

9. תשובות רבות בקובץ זה אינן למהר"ם עצמו. על התשובה הנוכחית לא חתום מהר"ם וגם לא ראשון אחר, ולא ברור מי מחברה.

10. והרשב"א (יבמות ד' ע"ב ד"ה והא) כתב כדברי רש"י ותוס'. אך במקום אחר (שו"ת ח"ג סי' רפ) התייחס הרשב"א לשיטת הרמב"ם שחוטי הלבן צריכים להיות באותו צבע של הבגד, ונחלק עליו

ביאור התוס' למקור הדין שצריך שני חוטי לבן ושני חוטי תכלת

והתוס' (מנחות לח ע"א שם) הניחו בריש דבריהם שיש צורך בשני חוטי לבן ובשני חוטי תכלת, ובהמשך ביארו זאת, וז"ל: "ואם תאמר, ומנלן דבעינן ב' חוטין לבן וב' חוטין תכלת, דילמא אגדילים קפיד קרא אפילו חד מהאי וג' מהאי. ויש לומר כיון דתרי מיני בעי רחמנא, סברא הוא שיהיו שוין. ועוד, פתיל תכלת כתיב ופתיל משמע תרי, כדדרשינן [פרק בא לו (יומא עב ע"א)]: 'וקיצץ פתילים' (שמות לט, ג), פתיל שנים פתילים ד', ולבן נמי לא פחות מתרי, דקדיש טפי כדאמרינן בגמרא (מנחות לט ע"א) דמתחיל בלבן ומסיים בלבן דמעלין בקודש ולא מורדין. ומיהו טעם זה דפתיל לא יתכן, דבפרק בא לו משמע וקיצץ דמקצץ אחד לשנים, והכא על כרחין לא משמע תרי, כדמוכח בספרי [בפרשת [שלח] לך ובפרשת כי תצא]: ועשו להם ציצית שומע אני חוט אחד בפני עצמו, תלמוד לומר גדילים; כמה גדילים נעשין, אין [גדיל] פחות משלשה חוטין כדברי בית הילל. משמע דמפתיל לא הוה שמעינן אלא חד. ועוד, דאי פתיל משמע תרי והכנף מין כנף לכל הפחות חד, אם כן בלא גדילים נמי תיפוק ליה תלתא. וצריך לומר שחולק על הש"ס שלנו, דמשמע דחד מתכלת מהני, עכ"ל. ומבוארים בדבריהם שני נימוקים לקביעה שיש צורך בשני חוטי תכלת: האחד, שמעצם כך שהתורה הצריכה שני מינים, "סברא הוא שיהיו שוין". והשני, שלשון "פתיל" משמעה שני חוטים. והיינו משום שפתיל היינו דבר שפתול מחוטים דקים יותר.

קשיים בדברי התוס'

ולכאורה צריך עיון בטעמי התוס'. על הטעם הראשון קשה לכאורה, שלא ברור מה ההכרח בסברה שאם התורה הצריכה שני צבעים, הם יהיו שווים. ואדרבה, התורה מחלקת בין הציצית עצמה ובין הפתיל שאותו נותנים על הציצית, ולכאורה לא משמע שמדובר על חלוקה של שני חלקים שווים¹¹. וגם הטעם השני אינו מובן לכאורה, דבגמרא נאמר: "וקצץ פתילים פתיל פתילים הרי כאן ארבע". ופירש רש"י

וז"ל: "ואין הקפדה בצבע כלל אלא בחוט התכלת", ומדבריו עולה שבשאר החוטים "אין הקפדה בצבע כלל". וממה שכתב "בחוט התכלת" ולא "בחוטי התכלת" משמע שרק בחוט אחד יש הקפדה על הצבע, וכשיטת הרמב"ם או הראב"ד במניין חוטי התכלת. וצ"ע.

11. ובכך שונה הדבר ממקומות שבהם התורה אמרה לחלק דבר לשני אנשים ולא הגדירה את צורת החלוקה המדויקת, שבזה שפיר ניתן ללמוד מסתימת דבריה שהחלוקה היא שווה (יעוין ב"ב קמא ע"א).

(ד"ה וקצץ) וז"ל: "וקצץ פתילים – פתילים משמע תרין, וכשקוצץ כל אחד לשנים הוה להו ארבעה", עכ"ל. ומבואר שפתיל הוא דווקא אחד, ולשון הרבים פתילים הוא זה שמשמעותו הוא שניים, והקיצוץ של השניים הוא זה שמביא למניין ארבעה. ולכאורה לא דמי לנידון דידן שלא מוזכר עניין הקיצוץ, ולא כתוב פתילים אלא פתיל. וכנראה שהתוס' הבינו אחרת מרש"י שמשמעות פתיל היא שנים וריבוי פתילים הוא ארבע, ואין הדבר תלוי בקיצוץ שהוזכר. ומיהו לכאורה יש בזה דוחק, דלפי זה לא היה לה לגמרא להזכיר את תיבת וקצץ, כיון שאין לה משמעות בהקשר של הילפותא הזאת. והתוס' עצמם מודים ש"קיצץ" הוא זה שמכפיל את המספר בשנים. ואם כן על כרחנו הפתיל עצמו אמור להיחשב כאחד בלבד ורק ריבוי הפתילים הוא זה שמחשיבם לשנים לפני ההכפלה של ה"קיצץ". וגם לא ברור מה הראיה מכך שהלבן קדוש יותר למניין החוטים, והרי דבר קדוש אינו בהכרח מרובה, וישראל הקדושים הם המעט מכל העמים. וצ"ע. ומסיום דברי התוס' נראה שהם אכן חזרו בהם מההבנה שפתיל משמע תרי, ונקטו שלפי הגמרא ביומא פתיל משמע אחד, והוקשה להם על שיטתם מלשון פתיל תכלת. וגם הספרי שהביאו כראיה לדבריהם הפך לראיה לסתור, עד שהוצרכו לתרץ בדוחק שהספרי חולק על הש"ס שלנו¹².

הבנת הב"י בשיטת הסמ"ג והקשיים שבה

והנה, כתב הסמ"ג (עשין כו): "[ארבעה] חוטין נותנין בכנף בתוך שלש אצבעות, שנים של לבן ושנים של תכלת או ג' של לבן ואחת של תכלת, כדכתיב: ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת; וכופלו לשמונה", עכ"ל. ובב"י (סי' יא אות א) הביא את דברי הסמ"ג וכתב: "ונראה דלא בעי למיחת לפלוגתא במלתא דלא נפקא לן מידי בהאי זימנא, והכי קאמר: פירוש ארבעה חוטין בכנף, למר שנים של לבן ושנים של תכלת ולמר שלשה של לבן ואחד קצתו תכלת". והב"י אזיל בזה לשיטתו שלא הכיר את

12. ויש להעיר שלשון התוס' לכאורה נראית חסרה, דהמשפט: "והכא על כרחין" וכו', אינו מתקשר למה שנאמר קודם. ואם התוס' באים לומר נימוק חדש, הם היו צריכים לומר: ועוד דהכא על כרחין וכו'. ומלשונם משמע שמדובר בהמשך של מה שהם אמרו קודם. אבל הדברים אינם מתקשרים למה שנאמר קודם. ועוד יש להעיר שאין ללמוד מכך שנאמר "גרדומי תכלת" בלשון רבים שיש כמה חוטי תכלת. דמלבד מה שגם לראב"ד ישנם שני ראשי חוטים, ניתן להבין בשופי שהכוונה לגרדומין דעלמא. ובר מן דין, גרדומיו היינו שיריים, והמילה שיריים עצמה נאמרה בלשון רבים גם כשמדובר על שיריים של יחיד כמו שירי מנחה. וכן לשון שולי קדרה ובעלים ועוד לשונות רבים שמתייחסות ליחיד.

שיטת הראב"ד כפי שהיא לפנינו¹³, ובהשגות הראב"ד שלפניו היה נוסח שונה שלפיו הראב"ד אזיל בשיטת רש"י ותוס', וכמו שכתב בב"י (שם) בשם הראב"ד שמטילים שני חוטי לבן ושני חוטי תכלת, וכן כתב בכס"מ (הל' ציצית פ"א ה"ו) שדעת הראב"ד כדעת התוס'¹⁴. ולכן נקט שהאפשרות השניה בדעתו של הסמ"ג היא כשיטת הרמב"ם: "ואחד קצתו תכלת", ולא נקט בדעת הסמ"ג שכולו תכלת כפי שמשמע מפשטות דבריו ("ואחת של תכלת"). ועכ"פ מבואר בדברי הבית יוסף שהבין שהסמ"ג נקט שתי אפשרויות משום שלא רצה להכריע בדבר שלא היתה בו נפקא מינא לזמנו.

ואולם נראה לכאורה שיש קשיים בהבנה זו: ראשית, הסמ"ג מביא בחיבורו דינים רבים מספור שאינם נוהגים בזמן הגלות, ובכללם מצוות רבות שנוהגות רק בזמן הבית ועוסקות בענייני קדשים וטהרות, והוא מכריע שם במחלוקת רבות, ומהיכא תיתי שדווקא בנידון דידן הוא ישמיט דין משום שאינו נוהג בזמנו. שנית, לכאורה ישנה נפקא מינא גדולה לשאלת מניין החוטים גם בזמן שאין תכלת, והיינו לסוגיית גרדומין, וכפי שהתבאר לעיל (סי' ו'). דהתוס' שנקטו שיש צורך בשני חוטי תכלת, כתבו לשיטתם שבזמן שאין תכלת, יש להכשיר ציצית ששנים מחוטיה נחתכו ונותר בהם כדי עניבה, משום שזה שקול למצב שבו נפסקו חוטי התכלת או חוטי הלבן. אך אם שלושה חוטים נחתכו, אין להכשיר. ואם מניין חוטי התכלת משתנה משני חוטים שלמים לחוט אחד, ומנין חוטי הלבן משתנה משני חוטים לשלושה חוטים, הדבר אמור להשפיע על דין גרדומין, ויש לפסול גם כששני חוטים נחתכו. דיצא שלא מתקיימים שלושה חוטי לבן שלמים. ורק כאשר חוט אחד נחתך, יש להכשיר כי הוא כנגד התכלת, ואפשר שחוט התכלת יתגרדם.

13. וכן הוא בארחות חיים (הל' ציצית אות יב) בשם הראב"ד. וכן משמע מכך שמניין חוטים זה הוזכר בשאלת חכמי לונל לרמב"ם (שו"ת הרמב"ם סי' רפו), דיש התאמה מסוימת בין השגות הראב"ד ובין שאלותיהם של חכמי לונל.

14. ואמנם בכס"מ שלפנינו הלשון היא "השנים של תכלת והששה לבן", אך מינה וביה הוא כותב שדעת הראב"ד כדעת התוס', ונראה שבמקור היה כתוב בכס"מ שניים תכלת ושניים לבן כמו בב"י. וכך נראה גם מכך שהכס"מ כותב שהרמב"ם בהנגדה לראב"ד הסתמך על כך שכתוב פתיל תכלת ושכדברי הרמב"ם משמע בספרי. ואי איתא שגם לראב"ד יש פתיל אלא שהוא שלם, אין הוכחה מלשון פתיל תכלת ומהספרי לומר אחרת מזה.

ביאור שיטת הסמ"ג

ולכן נראה שהסמ"ג הבין שאפשר להטיל שני חוטי תכלת ואפשר להטיל חוט תכלת אחד, ושתי האפשרויות כשרות. ולכן הוא הביא את שתיהן בלי לשלול אף אחת מהן. ואמנם הסמ"ג (שם) כתב בעניין גרדומין שבזמן שאין התכלת מצויה, יש להכשיר ציצית שחוטיה נחתכו רק אם נותרו לה שני חוטי שלמים. ולכאורה היה אפשר להכשיר גם כשנותר רק חוט אחד, דהוא כנגד התכלת וכן"ל. אמנם נראה שהסמ"ג הבין שיש חילוק בין זמן שבו התכלת מצויה לזמן שבו אין תכלת: כאשר יש תכלת, יכול חוט התכלת להכשיר את הציצית כולה, ואפילו שמחוטי הלבן נותר רק כדי עניבה. אולם כאשר אין תכלת, לא מסתבר לומר שיהיה ניתן להסתפק בחוט אחד לבן שנעשה כנגד התכלת, דאמנם תכלת יכולה להציל את הלבן, אבל לבן שהוטל במקום התכלת אין כוחו יפה כמו התכלת עצמה להציל את הלבן. ומסתבר גם שאם הלבן העיקרי לא הציל את עצמו, לא יוכל חבירו הלבן הרעוע להציל אותו, אבל הלבן העיקרי יכול להציל את הלבן הרעוע שבא במקום התכלת. ולכן כדי להכשיר את הציצית צריך שדווקא חוטי הלבן יישארו בשלמותם. ולכן הוא הצריך שני חוטים שלמים. אבל לאידך גיסא, אין צורך שיהיו שלושה חוטי לבן שלמים, שמא ההלכה כראב"ד, דלדעת הסמ"ג אי ההכרעה איננה משום שיש ספק שמא ההלכה כתוס' או שמא ההלכה כראב"ד, אלא שתי האפשרויות כשרות. ולכן אין לחשוש שמא צריך לעשות דווקא שלושה חוטי לבן, כיון שאפשר לכתחילה ולא מחמת ספק לעשות רק שני חוטי לבן.

ויתירה מזו מצאנו בספר הנייר (סי' לה עמ' קצ) שכתב: "וקבלתי מרבותי בשם ר"י שאם נפסקו ג'¹⁵ חוטין אפילו נשאר כדי לענבם פסולים, דלא מכשרין גרדומין אלא אם כן נשאר דבר חשוב ומינכר, ואין נחשב דבר חשוב אלא אם כן ישאר חצי החוטין שלמים", עכ"ל. ומבואר שלא תלה את דעת ר"י בדין גרדומין בשאלת מניין חוטי התכלת אלא הבין ששני חוטים שלמים הם "דבר חשוב" (כנראה משום שהם מהווים מחצה מכלל החוטים) ולכן יש צורך להקפיד על שלמותם. ויש מקום להבין כך גם בדעת הסמ"ג, דהוא אמנם הזכיר את מניין חוטי התכלת, אך הזכיר גם את הצורך ב"דבר חשוב", וז"ל: "עוד שמעתי בשם רבינו יעקב¹⁶ שעכשיו אם נפסקו שלשה חוטין מציציות שלנו אפילו נשאר כדי לענבו פסולין דלא מכשר גרדומין אלא כשנשאר אחד מן המינין שלם שזהו דבר חשוב כדקאמר התם אי גרדם לבן

15. כצ"ל, וכשיטת ראשוני אשכנז. וכן תוקן בהנד"מ. במקור: ד' חוטין.

16. כן הוא ברוב כתבי היד, מלבד אחד שבו הגרסה היא רבינו יצחק.

וקאי אתכלת אי גרדם תכלת וקאי אלבן ועכשיו שאין לנו תכלת אין נשאר דבר חשוב אלא אם כן ישאר חצי החוטין שלימים וכשנפסקו השלשה חוטין שמא הרוב נפסקו, עכ"ל. ומבואר שתולה את הצורך בשלמות שני החוטים משום שהם מין שלם וזהו דבר חשוב. וכשאינן תכלת נחשב דבר חשוב כיון שנשארים "חצי החוטין שלמים". ואם כן, ניתן להבין שגם אם עקרונית אפשר היה להטיל שלושה חוטי לבן ואחד תכלת, יש אפשרות להסתפק בשני חוטי לבן שלמים, כיון שזו גם אפשרות לקיים מין שלם, ושני החוטים מהוים מציאות של "דבר חשוב".

ולפי כל זה אין להוכיח גם מדברי ר"י (הובא גם בספר הפרנס סי' תכא) והראב"ה (הל' ציצית סי' א'קנב, עמ' רמז בהנד"מ) והאגור (סי' טו) שנקטו כר"ת בעניין גרדומין, שהם סוברים כמותו גם לעניין מניין חוטי התכלת.

ב. מדברי חז"ל עולה שיש להטיל שלושה חוטי לבן וחוט אחד תכלת

מכמה מקומות בחז"ל מבואר שמטילים חוט אחד תכלת

והנה, נאמר בתרגום המיוחס ליונתן¹⁷ בריש פרשת קורח (במדבר טז, ב): "משה אמר: אנא שמעית מן פום קודשא יהא שמיה מברך דציציית יהון מן חיוור וחוטא חד דתיכלא יהי ביה, קרח וחברוי עבדו גולין וציצייתיהון כולהון דתיכלא", ולכאורה מבואר בדבריו שמטילים חוט תכלת אחד, והיינו כראב"ד או כרמב"ם.

וכעין זה במדרש רבה (במדבר יח, ג): "אמר לו קרח: טלית שכולה תכלת אין פוטרת עצמה ארבע חוטין פוטרות אותה". ומלשון המדרש נראה פשוט שמדובר

17. ואף אם אינו ליונתן, ברור מדברי הראשונים שראו בו מדרש של חז"ל (יעוין ברבינו בחיי בראשית מח, ח; רמב"ן בראשית ל, כ; וכן נראה ברשב"ם ויקרא יא, כח; רמב"ן שמות כח, מא ועוד). ומצאנו כמה ראשונים שייחסו אותו ליונתן: התוס' (ע"ז נט ע"א ד"ה איקלע) כתבו שיונתן מתרגם הר שער – טורא דגבלא, וכן הוא בתרגום יונתן לתורה (בראשית לו, ח-ט; דברים א, ב; ב, א; שם, ה) ודלא כתרגום יונתן לנביאים (יהושע טו, י; שם כד, ד; יחזקאל לה, ב-ג; שם, ז; שם, טו) שתרגם טורא דשעיר. וכן מצאנו בראשונים נוספים שייחסו את תרגום התורה ליונתן (תוס' ר"י שירליאון ע"ז נט ע"א ד"ה איקלע; דעת זקנים מבעלי התוס' במדבר יב, ז; פענח רזא לרבינו יצחק הלוי פרשת פנחס ד"ה הנני; ריקנאטי בראשית א, כא; ב, ז; ג, ה; ובעוד מקומות רבים בפירושו; שטמ"ק ב"ק ג' ע"ב ד"ה כדמתרגם, בשם רבינו ישעיה).

על הפטור של כל הטלית ולא רק על פטור של כנף אחת¹⁸, ואם ארבעה חוטי תכלת פוטרים את כל הטלית, הרי שיש חוט אחד בכל כנף, וכראב"ד או כרמב"ם. וכן הוא במדרש תנחומא (קרח, ד), והובא בדעת זקנים מבעלי התוספות (במדבר טז, א). וכן נאמר במדרש נוסף (מדרש אגדה במדבר טז, ח): "אמר קרח: דבר זה לא צוה הקדוש ברוך הוא. וכן אמר לו: טלית שכולה תכלת צריכה פתיל תכלת, אמר לו משה: הין. אמר לו קרח: כל אלו הדברים שאתה אומר מדעתך הם, אלא חוט של תכלת פוטר, ואם הציצית כולה תכלת לא תפטור עצמה, אין דבריך אלא דברי שקרים, מיד מה עשה קרח צוה ועשה ר"נ טליתות שכולן תכלת, ולא הטיל בכנפיהם חוט של תכלת", ע"כ. והובא מדרש זה בדברי רש"י (במדבר שם, א) ובפירוש ר"ח פלטיאל (במדבר שם, א). וכבר עמד אחד הראשונים, ר' שמואל ב"ר מרדכי¹⁹ (בביאורו לרמב"ם הל' ציצית פ"א סוף ה"ו, נדפס במהד' פר' בספר הליקוטים עמ' עח), על כך שמדרש זה מסייע לסוברים שיש רק חוט תכלת אחד. וכן נאמר במדרש משלי (יא, כז): "קרח שמע לאשתו ונפל. הא כיצד, כשבא מבית המדרש אמרה לו אשתו: מה הלכה חדש לכם משה בבית המדרש. אמר לה: פירש לנו על מעשה התכלת. אמרה לו: מעשה התכלת מהו. אמר לה: כך דרש ואמר: נאמר לי מפי הגבורה שתעשו לכם ציצית על כנפי בגדיכם, וכדי שיהא חוט אחד תכלת, שנאמר ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת"²⁰. ומדרש זה הובא

18. שהרי מדובר על פטור הטלית בכללותה. ומלבד מה שזו פשוט הלשון, כך נראה גם בסברה, דאם הכוונה לומר שיש בכל כנף ארבעה חוטי תכלת, וכשיטת רש"י ותוס' הנ"ל, אזי יוצא שחוטי התכלת שווים במנינם לחוטי הלבן, ולא מתאים לומר שחוטי התכלת פוטרים את הציצית, דאז אין הבדל בין התכלת והלבן ולא נכון לייחס את הפטור לתכלת דייקא. וגם לא מסתבר לומר שכוונת המדרש לראשי חוטים. דאמנם כאשר כופלים את החוטים יוצא שישנם שמונה ראשי חוטים, אבל גורם הפטור הוא עצם החוטים.

ואמנם להלן מובא מדרש שחוט אחד תכלת פוטר את כל הציצית, ושם בהכרח הכוונה לחוט אחד בכל כנף ולא לחוט אחד בציצית כולה. אולם ההבנה הפשוטה היא שמדובר על הציצית כולה, ודווקא במדרש להלן יש הכרח לנטות מההבנה הפשוטה, וניתן להבין שבעל המדרש סמך על ההכרח הזה ולכן התנסח כפי שהתנסח. ואולם במדרש דידן שאין הכרח כזה, ולכן יש לקיים את ההבנה הפשוטה שארבעת חוטי התכלת פוטרים את כל הציצית ולא רק כנף אחת שלה, ואין הצדקה להתנסח כך אם הכוונה לארבעה חוטים בכל כנף.

19. מראשוני פרובנס, בן דורם של הסמ"ג והא"ז, הרמב"ן ורבינו יונה. רבים מדבריו מובאים באורחות חיים ובכלבו ובמאירי.

20. ר' ינאי הפייטן (חי בתקופת הסבוראים), כתב בפיוט לפרשת קורח (פיוטי רבי ינאי ח"ב עמ' נט): "זורזו ולבשו, ושאלו ואז בוש, מה יכשירו שני חוטי תכלת לכסות כולה תכלת". וניתן להבין שהכוונה לשני חוטי תכלת שלמים, או לשני ראשים של חוט אחד. וההבנה השנייה מתאימה לשאר המקורות, ויש להעדיף אותה.

בפירוש רבינו בחיי (במדבר שם, א). וכן הוא במדרש אגדת אסתר (פרשה ה' אות יא), ושם קורח אומר לאשתו שמשה אמר: "ותקשרו עליו חוט אחד תכלת", וגם נוסף בדברי אשתו של קרח: "שהוא אומר עשו חוט אחד תכלת, אני עושה לך טלית שכולה תכלת", וכן בדברי קורח למשה: "אתה אמרת לי חוט אחד תכלת על הכנף, ואני עשיתי טלית שכולה תכלת". וכעין זה מובא מדרש ביד רמה (סנהדרין קי ע"א ד"ה אשתו): "ולא עוד אלא שאומר לכם תנו חוט אחד של תכלת על כנפי בגדיהם. ואם התכלת חשובה היא, מפני מה אתה נותן חוט אחד בלבד. הבא טליתות שכולן צבועות תכלת וכסה בם כל בני ישיבתך".

וכן בזוהר (במדבר קעה ע"ב) נאמר על התכלת: "והיא חוטא חד". וכך משמע גם מדברי הגמרא (סוטה יז ע"א, חולין פח ע"ב - פט ע"א): "דרש רבא: בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל, זכו בניו לב' מצות: חוט של תכלת, ורצועה של תפליין". ואף שאין הכרח שהכוונה לחוט אחד בדווקא, כבר העירו כמה אחרונים (תורה תמימה בראשית פ"ד הערה יט; קרית מלך הל' ציצית פ"א ה"ו) שזו ההבנה הפשוטה יותר בדברי רבא, וכמו שבתפליין יש רצועה אחת לתפליין של יד ורצועה אחת לתפליין של ראש, כך בציצית יש חוט אחד לכל כנף. ומהספרי מבואר שחוט התכלת הוא אחד מארבעת חוטי הציצית, ולא חצי חוט. אמנם משאר המקורות אין הכרח בזה, וייתכן להבין שחוט התכלת הוא אחד מתוך שמונה, דהיינו חצי חוט שלם. ואף שרוב המקורות שהובאו אינם הלכתיים, מכל מקום בתיאור של המציאות נראה פשוט שיש לסמוך עליהם.

דברי הספרי בפרשת שלח

והנה, נאמר בספרי (שלח סי' קטו): "מכמה גדילים אתה עושה, אין פחות משלשה, דברי בית הלל; בית שמאי אומרים: שלשה של צמר ורביעית של תכלת. והלכה כבית שמאי²¹", ע"כ. ולכאורה מפורש בזה שלשיטת בית שמאי שהלכה כמותם, מטילים שלושה חוטי לבן וחוט אחד תכלת וכדעת הראב"ד. ואולם מדברי העיטור (הל' ציצית סו ע"א-ע"ב) נראה שהיתה לו גרסה אחרת בדברי הספרי, ולפיה לא

21. כך ברוב כתבי היד. בל"י ר'ו: והלכה כבית הלל. ולפי גרסה זו, הכרעת הספרי אינה אליבא דהלכתא. ומכל מקום אין לזה נפקא מינה לנידון דידן.

מפורש כראב"ד אלא כשיטת רש"י ותוס'. וכן יש גרסה כזאת במקצת כתבי יד. ואולם ברוב כתה"י שלפנינו אין גרסה כזאת.²²

דברי הספרי בפרשת כי תצא

ואולם במקום אחר בספרי (כי תצא סי' רלד) נאמר: "גדילים תעשה לך למה נאמר, לפי שנאמר (במדבר טו, לח): 'ועשו להם ציצית', שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו, תלמוד לומר: גדילים; כמה גדילים נעשים, אין פחות משלשה חוטים כדברי בית הלל; בית שמאי אומרים: מארבעה חוטים של תכלת וארבעה חוטים של לבן, של ארבע ארבע אצבעות. והלכה כדברי בית שמאי", ע"כ. ולכאורה מבואר בזה שמטילים שני חוטי תכלת שנכפלים לארבעה, ושני חוטי לבן שנכפלים לארבעה. אמנם הגר"א שם גרס: "ובית שמאי אומרים בג' חוטין של לבן ורביעית של תכלת", וכגרסת הספרי במדבר הנ"ל. ובאמת כבר כתבו התוס' (בכורות לט ע"ב ד"ה כמה חוטין) שמדברי הספרי בכי תצא, לפי גרסתנו, משמע שלבית שמאי נותנים שמונה חוטים שנכפלים לשנים, ובסך הכל ישנם שישה עשר חוטי ציצית. וכתבו שיש דוחק בהבנה שביט

22. ואמנם בכת"י ר' ישנה גרסה משובשת, שאם מוסיפים לשבש אותה אפשר למצוא בה סמך לתוס'. השיבושים שבה כפי שהיא לפנינו הם: א. נאמר בה: שלצמר וארבעה שלתכלת, ולא נאמר כמה של צמר. ב. נאמר בה: כמה גדילים אחת נעשה, וזה שיבוש של כמה גדילים אתה עושה. ג. נאמר בה שהלכה כבית הלל, שזה שיבוש או שזה לא אליבא דהלכתא. את השיבוש הראשון אפשר להסביר בדוחק גדול אם נפרש שיש בזה חזרה על דברי בית הלל שאמרו שלושה, והכוונה היא שמה שאמרו בית הלל שלושה היינו של צמר אבל צריך להיות חוט נוסף רביעי שהוא התכלת. לפי הבנה זאת מתאימים הדברים לשיטת הראב"ד. עדי הנוסח האחרים נוקטים שלושה של צמר וארבעה של תכלת, והכוונה שהרביעית היא של תכלת, וכמו (עמוס א, ג): "על שלושה פשעי דמשק ועל ארבעה לא אשיבנו", שהכוונה הרביעי וכמו שכתבו ראב"ע בשם גאון ורש"י, וכן (משלי ו, טז): "שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו", שהכוונה השביעית וכמו שכתבו רש"י ורלב"ג והמצודת דוד; ויעוין עוד בראשית יד, ד; משלי ל, טו; ועוד. ואם כבר באים לתקן את הנוסח הזה, יש לתקן ולהשוות לעדי הנוסח הללו. העובדה שיש שינויים בין הנוסחאות של ארבעה ורביעית מטה להניח שכנראה במקור היה כתוב ד' שכוונתה היתה רביעית, וזו פתיחה לא מדויקת שנפתחה לארבעה. ולכן נראה ברור שלא ניתן לסמוך על הגרסה הזאת ולהוסיף בה תיבת "ארבעה" של צמר ולמצוא בה סמך לדברי התוס' (כפי שרצה לומר בקונטרס רמוני תכלת עמ' י). ויש להעיר עוד שבשלמא אם הכוונה לשלושה חוטי לבן ורביעי של תכלת, אפשר להבין מדוע נקראים החוטים צמר, אע"פ שלבן יכולים להיות גם פשתן. דכיון שזה ציון המספר הבסיסי שעליו מתווספת התכלת, והיא עשויה מצמר, לכן נקראים כולם צמר. אבל אם יש כאן הנגדה בין ארבעה חוטי לבן לארבעה חוטי תכלת, לא היה מוצדק לקרוא לחוטי הלבן "צמר", דהם יכולים להיות גם מפשתן.

הלל דיברו על חוטים שלמים ובית שמאי על חצאי חוטים. ובחלק ניכר מכתבי היד של הספרי בבי תצא ליתא לכל המחלוקת של בית שמאי ובית הלל²³. וגם רבינו הלל²⁴ בפירושו לספרי דילג על מחלוקת זו ולא ביאר אותה.

גרסת התוס' בדברי הספרי בשני המקומות

והתוס' (מנחות לח ע"א ד"ה תכלת) כתבו: "והכא על כרחין לא משמע תרי כדמוכח בספרי בפרשת [שלח] לך ובפרשת כי תצא וכו', וצריך לומר שחולק על הש"ס שלנו, דמשמע דחד מתכלת מהני²⁵", ומזה משמע שגרסו בספרי כראב"ד, "דחד מתכלת מהני". אולם בסוף דבריהם כתבו ד"תניא בספרי בית שמאי אומרים ד' של צמר וד' של תכלת". ואולי כוונתם רק לספרי כי תצא ולא לספרי שלח שבו גרסו כלפינו. אך עדיין קשה שלכאורה מריש דבריהם נראה שבספרי בשני המקומות כתוב כראב"ד, ובסוף דבריהם נראה שלפחות במקום אחד בספרי כתוב כשיטת התוס'. ובמקום נוסף בתוס' (שם מא ע"ב ד"ה בש"א ארבע טעמא) ציטטו את הספרי בלשון שמבואר בה שיש שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן, וז"ל: "וכן משמע בספרי ועשו להם שומע אני יעשה אותן אחד בפני עצמו תלמוד לומר גדילים מכמה גדיל אחד

23. וכן ליתא בקטע גניזה (קטעי מדרשי הלכה מן הגניזה, עמ' רצ-רצא).

24. חי בארץ יוון בדורו של רבינו תם.

25. לכאורה לא ברור מהיכן למדו התוס' שבגמרא שלנו מבואר שצריך שני חוטי תכלת. וייתכן שהם גרסו כך במחלוקת בית שמאי ובית הלל, שבין לבית הלל ובין לבית שמאי צריך שני חוטי תכלת. ואם כן אפשר לומר שמה שאמרו שמהספרי "משמע דחד מתכלת מהני" היינו דווקא לשיטת בית הלל שבה הם עסקו. ואין הכי נמי שלדעת בית שמאי צריך שני חוטי תכלת הן אליבא דהספרי הן אליבא דהגמרא. ואכן ההכרח לומר אליבא דהספרי "דחד מתכלת מהני" קיים רק לפי בית הלל. והיינו משום שהם נוקטים שמין הכנף היה יכול להיות אחד, ופתיל בהכרח גם יכול להיות אחד, ולכן צריך את הילפותא של גדיל שצריך שלושה ושאי אפשר להסתפק בשנים. ואם היה דין כלשהו שצריך שני חוטי תכלת, הן מצד שזו המשמעות של פתיל הן מצד שכך קיבלו שצריך שיהיה, אזי עדיין לא היו זקוקים בית הלל לילפותא של גדיל.

והנה, לפי הסברה הראשונה שכתבו התוס' שיש להצריך שני חוטי תכלת משום שאם צריך ארבעה חוטים וצריך שני מינים יש לחלקם בשווה, יש מקום להבין שזו סברה שנכונה דווקא לבית שמאי ולא לבית הלל, דלבית הלל בהכרח אחד המינים יהיה פחות מהמין השני כיון שמדובר על שלושה מינים, ולא שמענו שיש לחלק חוט אחד לשני חלקים (כפי שמבין הרמב"ם). אמנם יש להעיר שלפי הבנת התוס' שהלבן צריך להיות שווה לתכלת או יותר ממנו בגלל קדושתו, יש הכרח שלבית הלל יהיה רק חוט אחד של תכלת. ואם הם אכן גרסו להדיא במחלוקת בית שמאי ובית הלל שלכו"ע צריך שני חוטי תכלת, הדבר היה אמור לסתור את סברתם.

נעשית אין פחות משלשה דברי ב"ה ב"ש אומרים ד' של תכלת ד' של צמר וכו' ומיהו בספרי איכא דאמרי שנים של לבן ואחד של תכלת, וצ"ע.

גם מפשוטו של מקרא נראה שמטילים שלושה חוטי לבן וחוט אחד של תכלת

ובאמת מפשוטו של מקרא משמע שישנו חוט אחד תכלת מתוך ארבעה חוטים. דלשון התורה (במדבר טו, לח) היא: "ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת". ובפשטות נראה דהיינו פתיל בודד ולא שני פתילים. וכן עמד בזה הרמב"ם בתשובה (סי' רפו): "שנאמר פתיל, אחד ולא שנים". וכן מבואר בתוספתא (ר"ה פ"ב ה"א): "לא נראית לבנה לשני ימים, יכול יקדשוהו לאחר שני ימים – תלמוד לומר יום, אין לו אלא יום אחד בלבד", ומבואר שכאשר נאמר יום, יש לפרשו כיום אחד בלבד. וכן מוכח במקומות רבים שכאשר מוזכר דבר בלשון יחיד יש להבינו במשמעות שהוא אחד ולא שנים. נאמר בתוספתא (סוכה פ"ג ה"ג): "יכול יתערבו במי מעיינות אחרות, תלמוד לומר (זכריה יג, א): 'ביום ההוא יהיה מקור נפתח' וגו'; מקור אחד הוא לחטאת ולנדה", וכן (פסחים ע"ב): "מניין שכל ישראל יוצאין בפסח אחד – תלמוד לומר (שמות יב, ו): 'ושחטו אתו כל קהל עדת ישראל בין הערבים'", וכן (ר"ה יב ע"ב): "כי תכלה לעשר מעשר' וגו' (דברים כו, יב) – שנה שאין בה אלא מעשר אחד", וכן (סנהדרין טז ע"ב): "רבי יהודה אומר: אחד ממונה על כולן, שנאמר (דברים טז, יח): 'תתן לך', וכן (שם כא ע"ב): 'מניין שאפילו סוס אחד והוא בטל שהוא בלא ירבה – תלמוד לומר (דברים יז, טז): 'למען הרבות סוס', וכן (זבחים קא ע"ב): 'יכול שלשתן נשרפו, תלמוד לומר (ויקרא י, טז): 'והנה שורף'; אחד נשרף ולא שלשתן נשרפו", וכן (מנחות לד ע"ב): "תנו רבנן: יכול יכתבם על ד' עורות ויניחם בד' בתים בד' עורות, תלמוד לומר (שמות יג, ט): 'ולזכרון בין עיניך'; זכרון אחד אמרתי לך ולא ב' וג' זכרונות. הא כיצד, כותבין על ד' עורות ומניחין בד' בתים בעור אחד", וכן (שם נא ע"ב): "זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו" (ויקרא ו, יג) – יכול יהו אהרן ובניו מקריבין קרבן אחד" וכו', וכן (שם סג ע"א): "'קרבן מנחה' (ויקרא ב, ד), קרבן אחד אמרתי לך ולא שנים ושלשה קרבנות", וכן (שם עט ע"ב): "יכול שתהא שניה טעונה לחם, תלמוד לומר (ויקרא ז, יב): 'קריבנו', אחד ולא שנים", ועוד רבים מספור. וכן פשוט גם בלשון זמננו.

ועוד נראה שלפי התוס' יש להבין ש"על" אינו במשמעות הרגילה, אלא במשמעות של "בנוסף", וכמו "ויבאו האנשים על הנשים" (שמות לה, כב). אך לפי זה לכאורה לא ברור לשון הפסוק: "ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לזרזתם ונתנו על

ציצת הכנף פתיל תכלת". מדוע חוטי הלבן מוגדרים כעיקרה של הציצית וחוטי התכלת מוגדרים כתוספת, שהרי שניהם יוצרים את הציצית באופן שווה. וגם לא ברור הלשון בפסוק שלאחר מכן (שם, לט): "והיה לכם לציצת", דלכאורה כבר לפני הוספת חוטי התכלת נאמר שזו היתה ציצית. אמנם לפי הרמב"ם והראב"ד הכל מיושב, דשם ציצית מתייחס לחוטי הענף, ועליהם כורכים את חוט התכלת. וחוט התכלת בא לאגוד את חוטי הציצית, ומתחדש שהוא נעשה חלק בלתי נפרד מהם ומהווה יחד איתם את קיומה של מצות ציצית.

מהגמרא בעירובין משמע שלא כשיטת הרמב"ם

והנה, נאמר בגמרא (עירובין צו ע"ב): "אמר רבי אלעזר: המוצא תכלת בשוק – לשונות פסולות, חוטין כשרין. מאי שנא לשונות, דאמר אדעתא דגלימא צבעינהו. חוטין נמי נימא אדעתא דגלימא טוינהו. בשזורים. שזורים נמי, נימא אדעתא דשיפתא דגלימא עייפינהו. במופסקין, דכולי האי ודאי לא טרחי אינשי". ומבואר שכאשר אדם מוצא חוטי תכלת, הוא אינו יכול להניח שנעשו לשם ציצית, אלא אם כן הם גם שזורים ומופסקים. ואי איתא לדברי הרמב"ם שצובעים מחוט התכלת רק את מחציתו, הרי אין לך עדות גדולה מזו שהחוט מיועד לציצית, דלא מסתבר שאדם יצבע רק חצאי חוטים אם רצונו להשתמש בהם לבגד רגיל. ולכן יש אומדנא פשוטה שהחוטים מיועדים לציצית, ולא היה צורך להסתמך על סימנים חלשים מזה בהרבה, של שזירה ופסיקה²⁶. והרב קאפח (הל' ציצית פ"ב אות יז ד"ה ונהי) כתב שלפי הרמב"ם "מופסקין" היינו "מופסקין בטוייתן ושזירתן, שהיו טוויין את החוט הזה כשלשים ס"מ או יותר מעט תכלת, וממשיכין כשעור הזה לבן, ושוב כשעור הזה תכלת, וכן על דרך זו לכל אורך חוטי הפקעיות עשרות רבים של מטרים" וכו', עכ"ל. ואולם מפשטות הלשון נראה שמופסקין היינו שהחוטים חתוכים, ולא שהצביעה היא לסירוגין. והרמב"ם עצמו (פ"ב ה"ז) נקט לשון "חוטין פסוקין", ובכמה מקומות בהלכות ציצית (פ"א ה"ד, ה"ד, ה"ח, פ"ג ה"ט) הוא השתמש בלשון פיסוק במשמעות

26. ואין לומר שנהגו לצבוע חוטים שלמים בתכלת באורך של חצי חוט ולאחר מכן לחברם לחוטי לבן באורך של חצי חוט על ידי שזירה, דאין זה נוי לציצית, ולא מסתבר שזו הדרך שהתורה ציוותה לעשות את הציצית. וגם הרמב"ם לא הזכיר בסדר עשיית הציצית (פ"א ה"ו) שצריך לשזור את שני חלקי החוטים, אלא הוא נוקט בפשיטות שמכניס ארבעה חוטים וכופלם, ומפשטות דבריו נראה שצבעו חצי מהחוט. ואדרבה, הוא התייחס להדיא לשזירה (פ"א ה"י) וכתב שאין חיוב לעשותה. ואף שאין פסול בחיבור על ידי שזירה, לא מסתבר שהגמרא הניחה שסתם חוטי תכלת שלמים מיועדים לציצית ולשזירה.

של חיתוך, וקשה לומר שדווקא כאן הוא התכוון למשמעות שונה של חוט שצבוע בחציו.

מדברי הגמרא בעניין צירוף החוט הכורך למניין החוטים משמע כראב"ד

והנה, נאמר בגמרא (מנחות לט ע"א): "יתיב רבה וקאמר משמיה דרב: חוט של כרך עולה מן המניין", ע"כ. ונראה שיש מזה סיוע לדברי הראב"ד, דהא לפי התוס' צריך להיות יחס שווה בין התכלת ללבן, ואי איתא שחוט של כרך אינו עולה מן המניין, יצא שאין יחס שווה, דיהיה צורך להוסיף עוד חוט תכלת שלם, דהא אי אפשר להוסיף חצי חוט, וכך יהיו שלושה חוטי תכלת: שנים שלמים ועוד אחד שחציו האחר משמש לכריכה. ובפועל יהיו חמישה ראשי חוטים בצבע תכלת לעומת ארבעה לבנים, ולא יהיה שוויון. וגם אי אפשר לומר שהוא יצבע חצי תכלת וחצי לבן, דמלבד מה שקשה לומר שהגמרא שוללת הוה אמינא שלא עלתה על הדעת ולא הוזכרה, הדבר גם לא יועיל, דעל כל פנים לא יהיה שוויון, דיצא שיש ארבעה ראשי תכלת וחמשה ראשים לבנים. ועוד קשה, שלשיטתם יוצא שמקור התכלת שהוא הפתיל הכורך, הוא אינו מן המניין, ואף על פי כן הוא זה שקובע שצריך שני חוטים אחרים, וזה לכאורה לא מסתבר. וגם לפי הרמב"ם יש קושי בהבנת דברי הגמרא, דהא לשיטתו יש רק חצי חוט תכלת. ואם היינו נוקטים שאותו חצי חוט אינו עולה מן המניין, היה צריך להוסיף לציצית חצי חוט, והרי זה לא אפשרי, ותמיד החוטים בציצית הם כפולים. ונראה אפוא שדברי הגמרא הללו מסייעים לשיטת הראב"ד וסיעתו.

ג. דין ציצית שיש בה חוט תכלת שלם לשיטת הרמב"ם

בפשטות נראה שהרמב"ם יכשיר אם הטיל חוט שלם תכלת

והנה, יש לדון אילו ראשונים אמרו את דבריהם לעיכובא ואילו ראשונים לא אמרו את דבריהם לעיכובא. ויש לדון בזה הן מצד הלכות ציצית, הן מצד בל תוסיף. ולשון הרמב"ם (שו"ת סי' רפו) היא: "שיהיו שבעה חוטין לבן ואחד תכלת, שנאמר: 'פתיל' – אחד ולא שנים". ויש לדון אם מה שכתב אחד ולא שניים היינו שאין צורך בשניים, או שצריך בדווקא אחד ולא שניים. ובפשטות נראה שכל עוד לא שמענו שיש איסור להוסיף מצד הלכות ציצית, יש לנקוט שאין איסור כזה. וכיון שהרמב"ם

בהלכות ציצית לא כתב שיש איסור כזה, אז לכאורה אין איסור כזה. ועוד, שבחוטי הלבן בוודאי אין איסור להוסיף, שהרי הרמב"ם (פ"א ה"א) כתב: "ואין לחוטי הענף מנין מן התורה", עכ"ל. וגם לא שמענו שחכמים אסרו להוסיף על חוט התכלת. והם רק אמרו שאין צורך ביותר מחוט אחד משמונה. וממילא יש לקבוע שמצד הלכות ציצית דאורייתא וכן מצד הוספה על חוט התכלת אין בדבר כל פסול לפי הרמב"ם. אלא שיש לדון אם יש בזה בל תוסיף, וכן אם יש בזה חיסרון של גריעה ממניין חוטי הלבן שקבעו חכמים.

הרב טייטלבוים לומד מהילפותא דגדילים שיש איסור להוסיף על חוטי התכלת

ואולם הרב שלמה טייטלבוים (בקובץ והיה לכם ציצית, פרשת שלח תשס"ח), נקט שלפי הרמב"ם קיים איסור להוסיף על חוטי התכלת, מצד הלכות ציצית. והוכיח זאת מכך שחכמים דרשו מקרא דגדילים את הריבוי של החוטים (ספרי שם ושם). והבין שהילפותא דגדילים באה להתיר להוסיף על החוטים. ועד כאן לא הותר להוסיף אלא בחוטי הלבן, אך לא בחוטי התכלת.

קשיים בדבריו

ואולם נראה שקשה להבין כן. ראשית, נראה פשוט שהילפותא דגדילים באה להצריך ארבעה חוטים בציצית, וכלשון הספרי: "אין פחות משלושה" או "מארבעה". וממילא לא ניתן לדייק ממנה שאלמלא כן היה אסור להוסיף. ויש להבין בפשיטות שאלמלא הילפותא לא היה חיוב להוסיף, אבל גם לא היה איסור. וידועה שיטת הרמב"ם (אגרות מהד' שי' עמ' שפח) "שכל הדברים מותרים מן התורה זולתי מה שנתברר איסורו", ומהיכא תיתי לאסור להוסיף על החוטים. שנית, הרמב"ם לא כתב שמדאורייתא מטילים רק חוט אחד, אלא שמדאורייתא אין מניין לחוטים. ולכאורה מפורש יוצא מזה שמדאורייתא אין הבדל בין חוט אחד לארבעה חוטים. ואין שום צורך בהיתר לעשות ארבעה חוטים ולא אחד. שלישית, בהמשך הספרי (כי תצא שם) נאמר: "דבר אחר: גדילים תעשה לך, זה לבן; מנין לרבות את התכלת, תלמוד לומר: ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת", ע"כ. ובפשטות נראה שדרשה זו חלוקה על דרשותיהם של בית שמאי ובית הלל שלמדו מגדילים למניין החוטים, או

שאחת הדרשות היא אסמכתא²⁷. ונראה שהרמב"ם סבר כדרשה זו, דכתב שאין מניין מן התורה לחוטים, אך יש דין של תכלת ודין של לבן. ואי איתא שבעקבות הדרשה יש מניין מן התורה לחוטים, הוא לא היה אומר שאין מניין, שזה ההיפך הגמור מדברי הדרשה. וכך משמע גם מדברי הגמרא (יבמות ה' ע"ב), דשם מובאת הדרשה דגדיל גדילים בלשון זו: "האי לשיעורא הוא דאתא: גדיל שנים, גדילים ארבעה; עשה גדיל ופותלהו מתוכו", ע"כ. ורש"י (ד"ה גדיל וד"ה גדילין) כתב ששיעורא היינו שיהיו ארבעה חוטים. אך לכאורה יש בזה קושי, דמניין חוטים אינו אמור להיחשב "שיעורא" אלא "מניינא". ולכן הבין הרמב"ם שהילפותא דגדיל גדילים אינה אלא אסמכתא בעלמא. ועיקר מה שטענה הגמרא שם, שהמילה גדיל כבר נצרכת "לשיעורא" ולא ניתן לדורשה לעניין אחר, הוא מהסיפא: "עשה גדיל ופותלהו מתוכו". שמשמעות הדבר הוא שהגדיל צריך להיות בשיעור חלקי מכלל הציצית, והחלק האחר צריך להיות פתיל. ולכן נקטה הגמרא לשון שיעורא. ורק לגבי זה נאמר שהפסוק נדרש כדי ללמוד ממנו את הדין, ולא לגבי מניין החוטים, שהוא באמת אינו נלמד מדרשה גמורה אלא רק באסמכתא²⁸. ומלבד זה ניתן להבין שגם אם הילפותא דגדילים למניין ארבעה היא ילפותא דאורייתא, אין היא באה לקבוע את מניין החוטים, אלא לומר שבבגד בעל ארבע כנפות יש צורך בארבעה גדילים, אחד בכל כנף²⁹. ולפי זה אין לנו ראייה שמדאורייתא צריך מניין של ארבעה חוטים בכל כנף וכנף.

27. ומצאנו בראשונים שבמדרשי ההלכה יש ריבוי של אסמכתות, וכמו שכתב ר"ת (ספר הישר חידושים סי' תקיט): "שהרבה פסוקין אנו דורשין בסיפרי שהן אסמכתא", וכן כתב בתוס' ר"י מבריןא (ע"ז מ' ע"א ד"ה מריש): "כי יש הרבה פסוקים בספרי ובתורת כהנים שאינם אלא אסמכתא בעלמא", וכן כתב הרמב"ן (דרשה לראש השנה, עמ' ריח במהד' מוה"ק): "שרגילין תמיד לדרוש קראי לאסמכתא בתורת כהנים ובספרי", וכן (השגות הרמב"ן לסהמ"צ ל"ת שנג): "אלא קרא אסמכתא בעלמא, והרבה מאד כן בסיפרא ובסיפרי", וכן (רמב"ן חולין לד ע"א ד"ה דאילו): "והיה דספרא אסמכתא היא ויש כיוצא בזה בספרא וספרי הרבה", ועוד.

28. וזאת בשונה מהגמרא במנחות (לט ע"ב) שאמרה: "והיה גדילים למניינא הוא דאתא, גדיל שנים, גדילים ארבעה, עשה גדיל ופותלהו מתוכו", ושם הכוונה בהכרח למניין החוטים. וישנם מקומות רבים שבהם אותה דרשה מתפרשת באופנים שונים במקומות שונים.

29. ואמנם לפי זה יוצא שמלשון "גדיל" למדו שצריך שני גדילים ומלשון "גדילים" למדו שצריך ארבעה גדילים, וזה לא מתאים לפשט. אך דרשה זו בכל מקרה אינה הפשט, דאף אם נאמר שהכוונה לארבעה חוטים בכנף אחת, הדבר בהכרח אינו נלמד מהפשט. דלפי הפשט לשון גדילים באה לומר שיהיו כמה גדילים בטלית בכללותה, ולא לקבוע את מספר החוטים בכל גדיל.

מחלוקת הראשונים בעניין בל תוסיף בהוספה מאותו המין

אלא שיש לדון אם המוסיף על חוט התכלת עובר על בל תוסיף. ולכאורה נראה שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים האם יש איסור בל תוסיף כשההוספה היא ממין של הדבר שבו מתקיימת המצוה הבסיסית. דעת הרא"ש (סוכה פ"ג סי' יד) שאין איסור בל תוסיף בהוספה על מניין ההדסים שבולב, והוסיף: "ויראה שכן באתרוג ולולב אין בהם משום בל תוסיף, אף על גב דכתיב 'כפת' ו'פרי עץ' (ויקרא כג, מ), כיון שאינו מוסיף מין אחר. והא דאמרינן [לקמן (לה ע"א)]: פרי אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלושה, היינו לענין חובת לקיחה; כלומר, אם באת להצריך שנים ושלושה כי היכי דמתנכר לקיחה, פרי אחד אמר רחמנא ולא שנים", עכ"ל. וכן כתב הראב"ד (הל' לולב פ"ז ה"ז). לעומתם, הרשב"א (ח"א סי' תסח) כתב: "אפילו למאן דאמר לולב אין צריך אגד, ואם הוסיף שני אתרוגין שני לולבין יש בו משום בל תוסיף", וכן כתב המאירי (ר"ה כח ע"ב ד"ה כפל): "נטל שני לולבים כאחד, לדעתנו עובר בבל תוסיף", עכ"ל. והרמב"ם בתחילה כתב (הל' לולב שם): "כמה נוטל מהן, לולב אחד ואתרוג אחד ושני בדי ערבה ושלושה בדי הדס; ואם רצה להוסיף בהדס כדי שתהיה אגודה גדולה מוסיף ונווי מצוה הוא. אבל שאר המינים אין מוסיפין על מנינם ואין גורעין מהן, ואם הוסיף או גרע פסל", עכ"ל. אך בהמשך חזר בו וסבר שלא פסל, וכפי שמבואר מתשובתו (סי' שיג), ותיקן את דבריו ושינה ל"לא פסל", כפי שהעיד בנו ר' אברהם (ברכת אברהם סי' לא). וכן כתב הרא"ש (שם) שהרמב"ם חזר בו והכשיר. ולפי זה היה מקום לומר שגם בציצית אם מוסיף עוד חוט תכלת אין איסור בל תוסיף³⁰. ואולם נראה שאין בזה הכרח, דניתן להבין שהרמב"ם רק בא לומר שמצות הלולב התקיימה ו"לא פסל" אותה, אף שעובר על בל תוסיף. והוא אמר לעיל מינה בהלכה זו שאין להוסיף לכתחילה על ארבעת המינים מלבד ההדס, ואת זה הוא לא שינה במהדורה בתרא. ואם כן, אין הכרח ללמוד מכאן שבציצית לא עובר על בל תוסיף.

30. ויעוין במיוחס לר"ן (סנהדרין פח ע"ב ד"ה והא) שנקט כן בדעת הרמב"ם. אלא שהמיוחס לר"ן כתב זאת כדי ליישב את מה שפסק הרמב"ם (הל' ציצית פ"א ה"ו) שאם הטיל חוטי ציצית לבגד שכבר היו בו חוטי ציצית והתכוון לבטל בכך את החוטים הישנים, ואחר כך חתך את החוטים הישנים, לא פסל את הציצית משום בל תוסיף. ולכאורה אי משום הא לא איריא, דניתן להבין בפשיטות שהאדם הטיל את החוטים הנוספים בשעה שלא היה לבוש בבגד, ובזה לא חל חיוב ציצית וממילא לא חל גם בל תוסיף כל עוד אינו מתכוון להוסיף, דאכתי לא הוי זימניה, וצ"ע.

הבנת היד פשוטה בדין בל תוסיף בציצית לפי הרמב"ם

והר"ש טייטלבוים (שם) הביא ראייה לכך שעובר על בל תוסיף אם עושה חוט שלם תכלת, ממה שאמרה הגמרא (סנהדרין פח ע"ב) שזקן ממרא אינו חייב אלא על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים, ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע, ואין לנו אלא תפילין. והקשו על כך: "והאיכא ציצית, דעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים, ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע". ויישבו את הקושי. ואי איתא שמן התורה אין שום מניין לחוטי הציצית, אין אפשרות לעבור על בל תוסיף. ומזה הוכיח שמן התורה מותר להטיל רק חוט אחד, ובחוטי הלבן שמענו היתר להטיל עוד שלושה חוטים, אך לא בתכלת. ולכן אדם יכול לעבור על בל תוסיף אם ירבה בחוטי הציצית.

וביד פשוטה (הל' ציצית פ"א ה"א ד"ה ברם) כתב בביאור דברי הגמרא, שכל מה שאין לחוטים מניין מן התורה, הוא דווקא בחוטי הלבן, וכלשון הרמב"ם: "ואין לחוטי הענף מניין מן התורה". אך לחוט התכלת יש מניין מן התורה, והיינו שלא יוסיף על חוט אחד. וכמו שכתב הרמב"ם בתשובה (סי' רפו) שמכך שציוותה התורה על "פתיל" תכלת, יש ללמוד דהיינו פתיל אחד בלבד, "וזה נתפרש בדברי סופרים מדרשה". ולפי זה מובן שמצד אחד אין מניין מן התורה לכלל חוטי הציצית, ומצד שני יש בל תוסיף בהוספה על חוט התכלת, דלחוט התכלת דווקא יש מניין. ועוד כתב היד פשוטה (שם ד"ה עוד) ליישב את קביעת הרמב"ם שאין מניין לחוטי הענף מן התורה, עם הדרשה דגדילים, וכתב שדרשה זו אינה אלא דיחויא בעלמא ואינה מקובלת למסקנת הגמרא (יבמות ה' ע"ב).

והר"ש טייטלבוים הוסיף וביאר בדרך זו את הדין (רמב"ם שם פ"ב ה"ח) שטלית שכולה תכלת, אין עושה את חוטי הלבן שלה בצבעה דהיינו תכלת אלא בצבע אחר. דלכאורה למה ייגרע בגד תכלת שלא יוכלו לעשות לו את חוטי הלבן מהצבע שלו כפי שנוהגים לפי הרמב"ם בשאר הבגדים. אלא על כרחך משום שאסור להוסיף על חוט התכלת.

קשיים בהבנה זו

ואולם נראה שקשה להבין כך, דהא הגמרא (סנהדרין שם) אמרה שאם יוסיף על החוטים, לפי האפשרות שקשר עליון אינו מדאורייתא לא ייעשה זקן ממרא משום ש"האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי". ואם נאמר כדברי היד פשוטה והרב טייטלבוים שההוספה של הזקן ממרא היא במה שהורה להוסיף על חוט התכלת,

שציוותה התורה שיהיה אחד בלבד והוא הורה להוסיף יותר, לא יהיה מובן מדוע הזקן ממרא לא יעבור אם הוא הורה לעשות כשיטת הראב"ד, שהחוט כולו יהיה תכלת. שהרי במציאות כזאת חצי החוט האחד מחובר לגמרי לחצי החוט השני, וכבר אי אפשר לראות את החוט הנוסף ביחס לחוט האחד "דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי". וגם האמירה שהגמרא דרשה גדיל גדילים לדיחויא בעלמא אינה מרווחת, דלא נאמר בגמרא שאמירה זו נדחית, ובפשטות יש להבין שהיא נשארת להלכה. וכל זה מלבד המתבאר לעיל (עמ' שכא) שמן התורה אין מניין לחוטי הציצית, וממילא לא ניתן להוכיח מהספרי הנ"ל שאסור להוסיף על חוט התכלת.

ביאור הבנת הרמב"ם בגמרא לפי האפשרות שאין בל תוסיף באותו המין

ולעיקר דברי הרמב"ם והבנתו בסוגיה בסנהדרין, נראה שניתן להבין את הדבר בשני אופנים, התלויים בשתי האפשרויות שהועלו לעיל בגדרו של בל תוסיף. לפי האפשרות שעוברים על בל תוסיף כשמוסיף מין חדש אבל לא כשמוסיף עוד פרטים באותו מין, ניתן להבין שאדם יכול לעבור על בל תוסיף אם יטיל בציצית חוטים ממין נוסף כמו ארגמן. וכמו שמבואר בגמרא שם שבלולב עובר על בל תוסיף אם נוטל מינים נוספים יחד עם ארבעת המינים, למרות שהוספה בארבעת המינים עצמם לא בהכרח נאסרה, וכנ"ל. וממילא אין כל סתירה בין האמירה שמן התורה אין מניין לחוטים ובין האפשרות לעבור על בל תוסיף.

ואמנם גם חוט הארגמן יכול להיות בחציו השני של חוט התכלת, ולכאורה במקרה כזה לא נכון לומר דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי, שהרי מדובר על שני חלקיו של אותו חוט. אולם נראה שהרמב"ם הבין שהוספה כזו אינה נחשבת להוספה על התכלת אלא להוספה על הלבן. והיינו משום ששיטת הרמב"ם היא שמהותו של חוט התכלת היא לכרוך את הגדיל, וכנ"ל, וכפי שיתבאר עוד לקמן בהרחבה. וביחס לחוטי הלבן, שפיר יש לומר דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. ואם הזקן ממרא היה אומר שצריך גם לכרוך באותו חוט נוסף, אזי ההמראה שלו לא היתה מסתכמת בהוספה גרידא, אלא גם בכך שהוא אומר לכרוך בחוט הנוסף, בניגוד לדעתם של חכמים. והגמרא חיפשה המראה שמסתכמת בתוספת גרידא. ועל כרחק אין ההמראה אלא רק בהוספה, דבגמרא (שם) נאמר: "אינו חייב אלא על דבר שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים, ויש בו להוסיף, ואם הוסיף גורע. ואין לנו אלא תפילין אליבא דרבי יהודה", ע"כ. והרי ברור שדין זקן ממרא שייך בעוד עניינים ולא רק בתפילין, וכמו שהתבאר לעיל מינה (פז ע"א-ע"ב) שדין זקן ממרא שייך

בחמץ בפסח ובימי זיבה ובעריות ובנידה ובילדות בזוב ובדיני ממונות ובדיני נפשות ובנגעי אדם, בגדים ובתים. ומפורש שדין זקן ממרא אינו מוגבל לתפילין בלבד. וגם בסברה פשוטה לא נראה שכל תורת זקן ממרא לא נאמרה אלא בנוגע לתפילין. ועל כרחנו הסוגיה שלנו מתייחסת רק לסוג מסוים של זקן ממרא, והיינו כפי שמבואר להדיא בדברי הרמב"ם (הל' ממרים פ"ד) שיש שני סוגים שונים של המראה: סוג אחד הוא המראה בעיקר הדין, והיא צריכה להיות דווקא בדבר שזדונו כרת. וסוג שני הוא המראה של תוספת, שהיא שייכת גם בדבר שאין זדונו כרת, ובלבד שעיקרו מדברי תורה ופירושו מדברי סופרים ויש בו להוסיף ואם הוסיף גורע, ומבואר בסוגיה וברמב"ם שהמראה מסוג זה מתקיימת רק בתפילין³¹. ונידון דין שייך להמראה של תוספת ולא להמראה של שינוי עיקר הדין³².

ביאור הבנת הרמב"ם בגמרא לפי האפשרות שיש בל תוסיף באותו המין

ולפי האפשרות שעוברים על בל תוסיף גם כאשר מוסיפים פרטים נוספים על אותו מין, ניתן להבין שהזקן ממרא אמר להוסיף חוט תכלת וגם לכרוך בו. ואת זה הגמרא דחתה דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי, דבהכרח אין החוט הנוסף אמור להיות בדווקא המשכו של החוט תכלת המקורי, כי אם זה היה חידוש דינו של הזקן ממרא, לא היתה כאן המראה רק בהוספה על התורה אלא גם בהוראה נוספת.

31. וכלשון הרמב"ם שם: "[א] זקן שחלק על בית דין בדבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת וכו', הרי זה חייב מיתה וכו'." [ב] אחד דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת שנחלקו בו, או שנחלק בדברי המביא לידי דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת וכו'. [ג] ואם לא תביא המחלוקת לידי כך, הרי זה פטור, חוץ ממצות תפילין בלבד. כיצד, הורה להוסיף טוטפת חמישית בתפילין ויעשה אותה חמש טוטפות הרי זה חייב וכו'. וחייב זקן ממרא על דבר זה הלכה מפי הקבלה, עכ"ל.

32. ואמנם הזקן היה יכול לומר שמוסיפים חוט תכלת וכורכים בו, ולא חוט ארגמן. ובמקרה כזה לכאורה אין המראה בגוף הדין אלא רק בהוספה. אולם נראה שמקרה זו הוא בכלל דברי הגמרא שאם אמר להוסיף חוט לפני הקשירה, גרוע ועומד הוא. והרי לכאורה ייתכן שהזקן אמר להוסיף חוט אחרי הקשירה ולתחוב אותו לתוך הקשר. וע"כ צ"ל שתחיבה כזו נחשבת כעשיית קשר מחדש ולא כגריעה מהקיים, ולכן נחשב גרוע ועומד, וכפי שכבר כתבו הראב"ד (הל' ממרים פ"ד ה"ג) והגרע"א (סנהדרין פח ע"ב על תוד"ה אי). ויש הבדל ביניהם, שהראב"ד תלה זאת בכך שמוכרחים לפתוח את הקשר משום תעשה ולא מן העשוי ולכן זה גרוע ועומד, והגרע"א נקט שבכל מקרה זה גרוע ועומד, אף אם לא פתחו את הקשר ורק תחבו לתוך הקשר הקיים, "דאף שהוא עטוף, מכל מקום כיון דבכל רגע ורגע אם רוצה יכול להסירו להטלית ממנו ואינו מחויב ללבוש טלית בת ד' כנפות, כל רגע ורגע הוי כמו התחלת מצוה, ומיקרי גרוע ועומד. ורק בתפילין דהחייב עליו להיות כל היום בתפילין, זהו לא מיקרי גרוע ועומד".

וכאמור, לא על זה הנידון של הסוגיה, ולא על זה מתחדש דין זקן ממרא, ומשום שהמראה בעיקר הדין צריכה להיות רק בכגון שזדונה כרת. וכל זה בניגוד למה שכתבו היד פשוטה והר"ש טייטלבוים שבעצם זה שהאדם עושה כראב"ד יש בל תוסיף. דלפי האמור, לא יהיה בזה בל תוסיף אלא רק כאשר הוא גם יכרוך את הציצית עם החלק השני. דרך אז נחשב שהוא מוסיף על התכלת. אבל אם לא כורך, אינו נחשב כמוסיף על התכלת אלא רק כמוסיף על הלבן, ובזה לא שייך בל תוסיף, דאין מניין לחוטי הלבן מן התורה.

קושי בדברי הרמב"ם בעניין מהותם של חוטי הלבן

העולה מכל האמור הוא שאין איסור בהוספת חוט תכלת, מדין בל תוסיף או מדין אחר האוסר להוסיף על חוטי התכלת. ועדיין יש לדון אם יש בדבר ביטול של המצוה להטיל שבעה חוטי לבן, וכלשון הרמב"ם (פ"א ה"ו): "ויהיה אחד משמנה החוטים חוט תכלת והשבעה לבן". והנה, הרמב"ם כתב בריש הל' ציצית (שם ה"א): "ענף שעושין על כנף הבגד ממין הבגד הוא הנקרא ציצית מפני שהוא דומה לציצית הראש, שנאמר (יחזקאל ח, ג): 'ויקחני בציצת ראשי'. וזה הענף הוא הנקרא לבן, מפני שאין אנו מצווין לצובעו"³³. ומכך שהגדיר את הלבן כמה שאין אנו מצווים לצובעו, משמע שאין דין חיובי בלבן או באי-צביעה בתכלת או בצבע אחר, אלא רק היעדר דין של צביעה. ולפי הבנה זו, משמע לכאורה שמצות לבן יכולה להתקיים גם בחוט תכלת. ויש לראות את חוט התכלת כחוט לבן, ואת צבע התכלת שבו כצבע בעלמא שאמנם אינו מוסיף אבל גם אינו גורע. ואולם בהמשך דבריו (שם ה"ז) כתב הרמב"ם: "ולמה יתחיל בלבן, כדי שיהא סמוך לכנף מינה". ומזה נראה שיש צורך בלבן דווקא, כי אם נאמר שהתכלת יכולה לשמש גם כלבן, היה אפשר להתחיל גם בחוט התכלת כיון שיש לראותו כחוט לבן שצבוע צבע בעלמא שאינו גורע. ומוכח לכאורה שצבע התכלת גורע ועושה את החוט לחלוק במהותו מחוט הלבן.

קושי בדברי הרמב"ם בקביעה שאין אנו מצווים לצבוע את חוטי הלבן

ולכאורה יש קושי נוסף בדברי הרמב"ם. מחד גיסא הוא כותב כנ"ל: "הוא הנקרא לבן מפני שאין אנו מצווין לצובעו". ואולם מאידך גיסא הוא כותב (פ"ב ה"ח):

33. וכעין זה כתב ר' אברהם בן הרמב"ם (המספיק לעובדי ה' מהד' דנ' עמ' רעג): "והואיל ואין מחויבים לצבוע חוטים אלה, נקראים בשימוש החכמים חוטי לבן".

"טלית שהיא כולה אדומה או ירוקה או משאר צבעונים, עושה חוטי לבן שלה כעין צבעה; אם ירוקה ירוקין, ואם אדומה אדומין", עכ"ל. ומבואר מזה שכאשר הבגד עצמו צבוע בשאר צבעונים אנחנו כן מצווים לצבועו בצבע הבגד³⁴. ומלבד מה שקשה הסתירה הזאת לגבי ציצית של שאר צבעונים, יש סתירה גם לגבי בגד רגיל שהוא לבן ואין בו צבע אחר. דלכאורה גם במקרה זה צריך יהיה להקפיד שהציצית תהיה בדווקא בצבע לבן. דלכאורה לא גרע צבע לבן משאר צבעונים. וכמו שבגד אדום מצריך חוטי לבן בצבע אדום, כך גם צבע לבן אמור להצריך חוטי לבן בצבע לבן. ואם במקרה יש לאדם חוטים בצבע אדום הוא צריך לצבוע אותם בצבע לבן כדי להכשירם להיות חוטי לבן לבגד הלבן. ואם כן יוצא שאנחנו מצווים לצבוע את חוטי הלבן בצבע המתאים לבגד, בין אם הבגד הוא בצבע לבן ובין אם הבגד הוא משאר צבעונים. ולכאורה לא נכון לומר שאין אנו מצווים לצבועו.

ארבע אפשרויות ליישב את הקושיה הראשונה

את הקושיה הראשונה לכאורה ניתן ליישב בארבע אפשרויות: האחת, שהרמב"ם הבין שכל מהותו ותפקידו של חוט התכלת היא לכרוך את הענף, ולא להוות את הענף בעצמו, וכמו שכתב (שם פ"א ה"א-ה"ב): "ענף שעושים על כנף הבגד ממין הבגד הוא הנקרא ציצית וכו', וזה הענף הוא הנקרא לבן מפני שאין אנו מצווין לצבועו וכו'." [ב] ולוקחין חוט צמר שנצבע כעין הרקיע וכורכין אותו על הענף, וחוט זה הוא הנקרא תכלת", עכ"ל. וכל עוד חוט התכלת אינו משמש לכריכה, הוא נחשב לבן בעלמא, גם אם אינו לבן בפועל. ולכן אם אדם יוסיף חוט תכלת ולא יכרוך בו, או שיצבע את כל החוט בתכלת כדעת הראב"ד, ולא יכרוך בחצי השני – ישמש התכלת הנוסף כלבן. ואולם כאשר הרמב"ם מבאר באיזה חוט כורכים את הכריכה הראשונה, בזה נבדל חוט התכלת מחוט הלבן. דכאשר יכרכו את החוטים בחוט התכלת, הוא ישמש כתכלת דייקא ולא כלבן. וכיון שצריך לכרוך דווקא בלבן, לא יהיה ניתן לכרוך את הכריכה הראשונה בתכלת. ולפי אפשרות זאת מה שכתב הרמב"ם שיש צורך לעשות שבעה חוטי לבן ואחד תכלת, אין הכוונה שיש הכרח

34. וקשה מאוד לומר ש"עושה חוטי לבן שלה כעין צבעה" היינו שרשאי לעשותם כעין צבעה אך רשאי גם לעשותם לבנים (וכדעת העיטור הל' ציצית עד ע"ד). דמלשון הרמב"ם נראה פשוט שצריך לעשותם כעין צבעה, וכמו שכאשר כתב (פ"א ה"ב): "ולוקחים חוט צמר שנצבע כעין הרקיע וכורכין אותו על הענף, וחוט זה הנקרא תכלת", פשוט שכוונתו לדין גמור ולא לנתינת רשות. וכשהוא בא לתת רשות, הוא מתנסח בהתאם, וכעין מה שכתב (פ"א ה"ט): "וכריכה זו אם רצה לכרוך אותה חוליות חוליות וכו', הרשות בידו וכו'; ואם רצה לכרוך בלא מנין חוליות, עושה".

לעשות דווקא שבעה חוטים בצבע לבן, דהא גם אם יטיל עוד חוט תכלת בציצית, הוא עדיין ייחשב ללבן. ועל כרחך שיש בדבר רק קולא וקביעה שאין הכרח לעשות יותר מאשר חוט אחד תכלת, אבל אם ירצה להוסיף עוד כמה חוטי תכלת לא תהיה מניעה לעשות כן, כיון שסוף סוף החוטים הללו ייחשבו לחוטי לבן ולא לחוטי תכלת.

אפשרות שניה היא שבאמת המושג "ממין הבגד" שמגדיר את הלבן כולל גם את צבעו. ותכלת איננו יכול לשמש כלבן משום שהוא בצבע אחר מהבגד, וצבעו הלבן של הבגד הוא חלק מההגדרה שלו. ומה שאמר הרמב"ם שהוא נקרא לבן כיון שאין אנו מצווין לצובעו, כוונתו לומר שמצד הלכות החוט עצמו איננו מצווים לצובעו. ודין ההתאמה לצבע הבגד אינו דין של צבע כלשהו שצריך בהכרח לאפיין את החוט מצד עצמו, אלא דין של אחידות בין הבגד לחוט. דהחוט צריך להיות ממין הבגד, וזה כולל גם את צבעו של החוט. אבל אין זה דין של צבע שצריך להיות בחוט מצד עצמו.

אפשרות שלישית היא שמדאורייתא מין הבגד אינו מגדיר אלא רק את החומר שממנו עשוי הבגד. ואילו שייכות הצבע להגדרת המין אינה אלא מדרבנן בלבד. וכאשר הרמב"ם מתייחס בה"ז לכריכת החוליה הראשונה שצריכה להיות מלבן דווקא ולא מתכלת, הוא דן בגדרי דרבנן בלבד ולא מדאורייתא. דבעל כרחך כל הנידון של הכריכה הראשונה בהנגדה לכריכות הבאות אחריה, הוא נידון בדרבנן. שהרי הרמב"ם כבר קבע קודם לכן בה"ב שאין למניין הכריכות שיעור מן התורה³⁵.

35. ואמנם לשונו שם היא "ואין למנין הכריכות שכורך חוט זה שיעור מן התורה", אך בהכרח כוונתו שאין שיעור מן התורה למניין הכריכות בכלל, ולא רק למניין הכריכות שכורך חוט תכלת. דהא אם ננקוט שלכריכות שכורך חוט הלבן על החוטים יש מניין, נהיה מוכרחים לומר שהמניין הוא כריכה אחת בלבד, דלא שמענו על מניין אחר. ולפי זה יצא שמי שמתחיל בלבן ומסיים בלבן עובר על כל תוסף, וזה ודאי אינו. ואם נאמר שיש שתי כריכות מן התורה בלבן בלבד, יצא שיהיה אסור להוסיף על הכריכות בלבן והמוסיף עובר על כל תוסף, וגם זה ודאי אינו. ועל כרחנו מה שכתב הרמב"ם שאין מניין לכריכות שכורך חוט זה, אינו לאפוקי חוט הלבן, אלא לאפוקי האפשרות שמניין הכריכות היינו מניין הגדילים הכרוכים שנקראים כריכות (וכריכות הוא שם עצם ולא שם פועל וכמו שמצאנו ברמב"ם (הל' גז' א פט"ו ה"י): "מצא כריכות ברשות היחיד", שהכוונה היא לקבוצות שבלים שנכרכו יחד. וכן (הל' מתנ"ע פ"ה ה"ד): "שתי כריכות המובדלות זו מזו – שכתה" שהכוונה לקבוצות שבלים שנכרכו יחדיו. וכן (הל' שכנים פ"ב ה"ט): "ובכתבי הקדש אף על פי שרצו לא יחלוקו. במה דברים אמורים, בכרך אחד, אבל בשתי כריכות אם רצו לחלוק חולקין"). וקמ"ל הרמב"ם שהכוונה למניין פעולות הכריכה שמתבצעות בגדיל על ידי "חוט זה". ולפי כל האמור יש לנקוט שגם הדין דמין כנף (מנחות לח ע"ב) אינו מדאורייתא, והדרשה שממנה הוא נלמד היא אסמכתא. וכבר כתב המאירי (שבת כז ע"ב ד"ה מן) שדרשה זו היא

ואם כן על כרחך גדרי הכריכות הם רק מדרבנן. ולפי זה יוצא שמדאורייתא התכלת יכולה לשמש כלבן ואילו מדרבנן היא אינה יכולה לשמש כלבן.

ואפשרות רביעית היא שמה שכתב הרמב"ם: "ולמה יתחיל בלבן, כדי שיהא סמוך לכנף מינה", אין כוונתו בזה לומר שיתחיל בחוט שהוא מצבע הבגד, אלא שיתחיל בחוט שעשוי מהחומר שממנו הבגד עשוי. דזו משמעות "מין" בכל מקום שנזכר בהל' ציצית, (מנחות לח ע"א-ע"ב, שם לט ע"ב וברמב"ם הל' ציצית פ"ג ה"ב וה"ה; מנחות מ' ע"א ורמב"ם שם ה"ו³⁶). ומה שנזכרה לשון לבן אינו אלא במשמעות של החוט שאין אנו מצווים לצובעו, והכוונה לשבעת החוטים שהם ממין הבגד ולאפוקי מחוט התכלת. דחוט התכלת חשוב מין בפני עצמו ולא נחשב מין הבגד, ואף אם הבגד עשוי מצמר. ולפי אפשרות זו, הדין שחוטי צמר ופשתים פוטרם בגדים שאינם בגדי צמר ופשתים (רמב"ם שם פ"ג ה"ה), משמעותו היא שצמר ופשתים, שהם המינים היחידים שהתורה עצמה חייבה בציצית (שם ה"א-ה"ב), נחשבים כמין הבגד אף שאינם ממש ממינו, וכמבואר בגמרא (שם לט ע"ב) ובתוס' (שם ד"ה ורב נחמן) שהנחת המוצא הייתה שמדאורייתא מצות ציצית מתקיימת בחוטי צמר ופשתים בלבד, ובבגד שאינו צמר ופשתים, ריבו מדרשה גם חוטים ממין הבגד³⁷. וכן נראה מכל אריכות דברי הר"ף (הל' ציצית יג ע"ב-יד ע"א), שהנחת המוצא שלו היתה שמדאורייתא יש צורך שהמצוה תתקיים בחוטי צמר ופשתים בלבד, והרמב"ם (שו"ת סי' קכב) הסתמך על דברי הר"ף הללו. ולכן חוט צמר או פשתן לא גרע מחוט ממין הבגד. ועכ"פ, עדיין יש חילוק כנ"ל בין סתם צמר ופשתים שמוגדרים כמין הבגד ובין חוט התכלת שגם הוא מצמר ובכל זאת אינו מוגדר כמין הבגד, דהיותו תכלת מגדירה אותו כמין בפני

אסמכתא, משום שהיא מובאת גם בנוגע לבגד שאינו מצמר ופשתים (שבת שם), והרי לפי חלק מהראשונים בגד כזה אינו חייב בציצית מדאורייתא, ובכללם הרמב"ם (הל' ציצית פ"ג ה"א-ה"ב).

36. ושם אף נאמר שאפשר לעשות את הלבן ממין הטלית, ומוכח להדיא ש"מין" אינו הצבע אלא החומר. ובפיהמ"ש (מנחות פ"ד מ"א) כתב הרמב"ם: "מצות ציצית כוללת שני צווין, האחד שיהו ציציות בכנפות הטליתות והוא אמרו ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם, וזה נקרא לבן לפי שהוא צמר לבן או פשתן לבן כפי התנאים והכללים שנתבארו בתלמוד בדיני הציצית, והצווי השני שיתן חוט צמר תכלת כרוך על אותם הציציות וחוט זה נקרא תכלת". וייתכן שכוונתו לומר שבסתמא דמילתא הבגד לבן, ולכן גם החוט הוא לבן. ועוד ייתכן שבאומרו כפי התנאים והכללים וכו' הוא מרמז שהצבע אינו בהכרח לבן, שאם לא כן לא ברור מה בא לחדש וללמד במשפט זה. וכך או כך, אין מזה סתירה לכך שהדין דמין הבגד לא אמור על הצבע אלא על המין.

37. ולסוברים שמינים נוספים מלבד צמר ופשתים חייבים בציצית מדאורייתא, ניתן להבין שהדרשה המרבה חוטים ממינים אלה גם היא מדאורייתא. אך הרמב"ם (פ"ג ה"א-ה"ב) סבור שמינים אלה חייבים רק מדרבנן.

עצמו שאינו נחשב כמין הבגד כמו שכהן נחשב כמין בפני עצמו אף שהוא משבט לוי.

שתי אפשרויות ליישב את הקושיה השניה

ואת הקושיה השניה, ניתן לכאורה ליישב בשתי אפשרויות. האחת, שמצד עיקר מצות ציצית אכן אין אנו מחויבים לצבוע חוטים בצבע אדום או ירוק. דהא אפשר שהבגד יהיה לבן ולא יהיה צורך לצבועו במיני הצבעונים. ורק אם אדם בוחר ללבוש טלית שכולה אדומה, נוצר לו חיוב להתאים את צבע החוטים לצבע הבגד, וממילא הוא נצרך לצבוע את החוטים. אבל אין הצורך הזה נובע בהכרח מעיקר מצוות ציצית. ואף שאדם גם אינו מחויב ללבוש בגד שמחויב בציצית, ולכאורה אם מתחשבים במה שהוא היה יכול לבחור ולהימנע מהצביעה, הוא היה יכול גם להימנע מצביעת התכלת אם הוא לא היה לובש בגד שחייב בציצית; מכל מקום כאשר הוא כבר בא לקיים את מצוות הציצית הוא מחויב לצבוע בתכלת. וכבר כתב הרמב"ם (פ"ג ה"א) ש"לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחויבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו". ומי שמשתמט מקיום המצוה, נענש ח"ו בעידנא דריתחא (מנחות מא ע"א). ואמנם כאשר יש לו חוטים אדומים ובגד לבן הוא צריך לצבוע את החוטים בצבע לבן. אבל נראה שהצבע הלבן נחשב כהעדר צבע. ובסתמא דמילתא החוטים הם ללא צבע. והצביעה בלבן במקרה הזה היא סילוק הצבע האדום ולא צביעה של לבן. ובאמת אם יוכל לקלף וליטול את הצבע האדום מהחוטים, יקיים את המצוה בשופי. ולכן שפיר אפשר לומר שאין הוא מצווה לצבוע את החוטים הללו.

אפשרות שניה היא שכל הצורך לצבוע את החוטים באדום או בירוק הוא רק מדרבנן. וכאשר הרמב"ם קובע שאין אנו מצווין לצבועו היינו מדאורייתא, דבהלכות הראשונות של הל' ציצית הוא מגדיר את המצוה מדאורייתא. ורק בפרק ב' בהלכה המסוימת של טלית שהיא כולה אדומה או ירוקה (ה"ח) הוא מדבר על חיוב צביעה מדרבנן. ולפי זה יוצא שמדאורייתא היה ניתן שהלבן יהיה בצבע תכלת. ורק מדרבנן יש צורך שחוטי הלבן יהיו בצבע הבגד, ויש הכרח שהחוטים יהיו דווקא בצבע לבן.

הכרעה כאפשרות הרביעית ביישוב הקושיה הראשונה

ונראה שמבין ארבע האפשרויות ליישוב הקושיה הראשונה יש להעדיף ולהכריע כאפשרות הרביעית. נראה שיש דוחק באפשרות השלישית כיון שיוצא לפיה שיש שני מושגים של "מין הבגד", האחד מדאורייתא והוא מתייחס לחומר של

שלא

הבגד, והשני מדרבנן והוא מתייחס לצבע הבגד. וזה נראה מורכב מדי בפשטות דברי הרמב"ם, ולא מסתבר כל כך שיש שני מושגים מקבילים בלי שהרמב"ם מפרש אותם להדיא. והאפשרות הרביעית עדיפה על שאר האפשרויות הנותרות, משום שגם בעלמא וגם בהלכות ציצית, המשמעות הפשוטה יותר ל"מין" היא חומר ולא צבע, וזה מתאים דווקא לאפשרות זו ולא לשאר האפשרויות שמושתתות על הנחה שהכוונה לצבע. ולכן נראה כאפשרות הרביעית. ולפי זה, הריעותא שבגללה תכלת אינו יכול לשמש כלבן אינה מהותית לחוט צמר בצבע תכלת, אלא ריעותא הנובעת מתפקידו כחוט שמתקיימת בו מצות התכלת, וכפי שהתבאר.

הכרעה כאפשרות הראשונה ביישוב הקושיה השניה

ונראה שמבין שתי האפשרויות ליישוב הקושיה השניה יש להעדיף ולהכריע כאפשרות הראשונה. באפשרות השניה נראה שיש דוחק, דלא מסתבר שהרמב"ם יאמר באופן נחרץ שאין אנו מצווים לצובעו, והדבר יהיה נכון רק מדאורייתא ולא מדרבנן. וגם לא מסתבר שצידוקו של המושג יהיה נכון רק לענייני דאורייתא ולא לענייני דרבנן, כיון שהמושג חוט לבן הוא מושג שמוזכר דווקא בדברי חז"ל ולא בתורה. ולכן נראה כאפשרות הראשונה, שהאמירה שאין אנו מצווים לצובעו מתייחסת לדין הבסיסי של החוט שאינו תכלת, ולא לדין הנוסף של אחידות עם צבע הבגד שיוצר צורך של צביעה רק אם האדם בוחר להשתמש בבגד צבוע.

מדברי הרמב"ם נראה שדין האחידות עם צבע הבגד הוא מדרבנן

ומדברי הרמב"ם נראה שדין האחידות עם צבע הבגד הוא מדרבנן, דבריש הל' ציצית (פ"א ה"ג) כתב הרמב"ם: "נמצאו במצוה זו שני צווים, שיעשה על הכנף ענף יוצא ממנה, ושיכרוך על הענף חוט תכלת שנאמר ועשו להם ציצית ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת", ובפשטות עולה מזה שעשיית החוט שאינו תכלת בצבע הבגד אינה אחד מציווי התורה. ומלבד זאת, משמעות לשון הרמב"ם בהלכה דטלית צבעונית (פ"ב ה"ח) היא שזה דין לכתחילה בלבד ומדרבנן בעלמא. והדין אפילו מתבטל בטלית שכולה תכלת, דעושים את הלבן שלה מצבע אחר ולא משחור, מפני שהוא נראה כתכלת. וזוהי סברה שנראה יותר שאינה מדאורייתא אלא מדרבנן, בין אם הבעיה היא מראית עין בעלמא ובין אם הבעיה היא שאם יעשו את הלבן שלה מצבע תכלת ייווצר מצב של טלית שיש בה רק צבע אחד ולא שנים, בכל מקרה לא נראה שיש בדבר בעיה מדאורייתא. וזה גם לא כתוב בתורה, לפי המתבאר שמין

היינו חומר ולא צבע. ואפילו בברייתא (מא ע"ב) לא נאמר לפי זה שצריך חוט מצבע הבגד אלא רק ממין הבגד, והדין דצבע הבגד רק נלמד מכללא מהאמור שטלית של תכלת כל מיני צבעונים פוטרם בה.

חילוק בין ששת חוטי הלבן ובין החוט השביעי המחובר לחוט התכלת

ומלבד כל האמור, לכאורה יש מקום לחלק בין שלושת חוטי הלבן הנכפלים לשישה חוטי לבן, ובין החוט השביעי שמחובר לחוט התכלת. ששת חוטי הלבן יוצרים לשיטת הרמב"ם את הגדיל הבסיסי, שהוא החלק העשוי "ממין הבגד" ושאותו בא חוט התכלת לכרוך. אבל החוט השביעי לכאורה בהכרח איננו חלק מהגדיל הבסיסי. דברור שהענף הבסיסי שעליו באים לכרוך איננו כולל עוד חצי חוט מלבד שלושת החוטים השלמים. ויש אפוא מקום להבין שהוא בא אגב חוט התכלת שמחובר אליו ומשלים לו. ולפי זה ייתכן שגם אם היינו נוקטים שצריך שיהיה מין בסיסי בצבע לבן דווקא שאותו תכרוך התכלת, אין זה אמור אלא על ששת חוטי הלבן, אך אם החוט השביעי נעשה מתכלת במקום לבן, גם לרמב"ם לית לן בה. אמנם אין בזה הכרח, דייכתן שכיון שחכמים הגדירו את קיום הלבן על ידי שבעה חוטים, כבר אין מקום לחלק ביניהם, וכל שבעת החוטים נצרכים באותו תוקף כדי לקיים את המניין שקבעו חכמים. ועכ"פ לפי המתבאר אכן אין דין של צבע לבן דייקא, ויש לנקוט שגם בחוט בצבע תכלת מתקיימת מצות לבן, כל עוד לא כורכים בו.

קשיים בדברי הרמב"ם בעניין טלית שכולה תכלת

והנה, בדין טלית שכולה תכלת יש לכאורה כמה קשיים. ראשית, הרמב"ם כתב (פ"ב ה"ח): "היתה כולה תכלת – עושה לבן שלה משאר צבעונין, חוץ מן השחור מפני שהוא נראה כתכלת; וכורך על הכל חוט אחד תכלת, כדרך שעושה בשאר ציציות שאינן צבועין", עכ"ל. ולא ברור מדוע הוצרך הרמב"ם להשמיענו שגם בטלית כזו כורכים חוט אחד תכלת. דלכאורה לא היתה אמורה להיות ה"א לפטור מתכלת. שנית, הרמב"ם כתב שעושה לבן שלה משאר צבעונין חוץ מן השחור, ויש לדון האם הבעיה היא דווקא בשחור או גם בתכלת. היה מקום להבין שכל האיסור הוא רק בשחור ולא בתכלת. וטעם האיסור הוא כמו שפירש רש"י (מנחות מא ע"ב ד"ה חוץ): "דדמי לתכלת וזימנין דמזבן לה לאינש אחרינא וסבר דכל חוטיה תכלת, וכי מצריך לטלית אחריתי שקיל תרי חוטים מהכא ונותן שם עם לבן, ותחת אלו יתן לבן,

ונמצאת אחת מהן נפטר בקלא אילן לשום תכלת ושדי קלא אילן עם לבן בציצית והוי כלאים בלא מצוה". וכל זה אינו שייך כשנותן תכלת מעליא. דאם יקח את התכלת וישתמש בה בטלית אחרת לשם תכלת, הוא יקיים בה מצוה מעליא, ויתאפשר לו לדחות בזה בשופי את איסור כלאים. ואולם מפשטות לשון הרמב"ם נראה שהבעיה היא בעצם הטלת צבע שנראה כתכלת, ולא החשש שמא יקחו מהצבע הזה ויטילו בציצית אחרת. ולכן נראה שיש להבין בדעתו שהיה ברור שאין להטיל תכלת, ועל גבי זה הוסיפו חכמים ואמרו שאין להטיל גם חוטים בצבע הדומה לתכלת. אלא שלפי כל זה קשהמדוע הרמב"ם לא כתב להדיא שאין להטיל חוטי תכלת. וגם אליבא דאמת צריך להבין מה הגריעותא בחוטי תכלת. דלכאורה זהו מין הבגד ואין בו חיסרון.

ביאור דברי הרמב"ם

ונראה שהרמב"ם הבין שהחשש בצבע הדומה לתכלת אינו שמא יטילו אותו בטלית אחרת בתורת תכלת, אלא כמו שכתב רש"י (שם ד"ה כל): "כל מיני צבעים פוטרין בה – לשום לבן; דכיון דמין כנף ליכא לקיומי בה, אין לך לחזר אחר לבן אלא שיהו בה שני מינין", ע"כ. ובהמשך כתב (שם ד"ה בטלית בת שמנה): "חוץ מקלא אילן, דהא אשני מראות שבה קפדינן ואלו מראיהן שוין". ומבואר שיש צורך ב"שני מינין" וב"שני מראות", וזה לא מתקיים בתכלת ובמין הדומה לתכלת. וזו הסיבה שאין לקיים את מצות הלבן שלה בחוטי תכלת. והרמב"ם כלל זאת במה שכתב שעושה את הלבן שלה משאר צבעונין, דבזה גופא הוא קובע שלא עושה את הלבן שלה מתכלת. דכיון שהזכיר הרמב"ם באותו משפט את צבע התכלת, יש להבין שהלשון: "שאר צבעונין" מוסב על התכלת, דהיינו, שיש לעשות את צבע חוטי הלבן מכל הצבעים האחרים חוץ מהתכלת. ונראה שהיתה הוה אמינא לומר שרק על רקע לבן ניכרות הכריכות של התכלת. אבל כשהרקע הוא משאר צבעונין, כבר לא יהיה ניכר חוט התכלת, ואין בו ערך וטעם. וכמו שברקע של התכלת עצמה או בצבע שחור לא ניכרות כריכות התכלת כך גם בשאר צבעוניים. וכדחזינן שלהבחין בין תכלת לכרתי יותר קשה מאשר להבחין בין תכלת ללבן (ברכות ט' ע"ב), לכן מחדש הרמב"ם שבכל זאת עושה את התכלת ואינו חושש שלא יהיה ניכר היטב.

העולה מהאמור לעניין טלית רגילה שמטילים בה חוט תכלת שלם לשיטת הרמב"ם
 ולפי זה נראה שיש לחלק בין טלית שכולה תכלת ובין טלית רגילה שמטילים בה חוט תכלת שלם כשיטת הראב"ד. דבטלית שכולה תכלת, אם חוטי הלבן שלה יהיו מתכלת או שחור, תחסר המציאות של "שני מינין" וכפי שהתבאר. אך בטלית רגילה שבכל מקרה יש לה שישה חוטי לבן כפשוטו, ורק שני חוטי תכלת, מתקיימת שפיר המציאות של "שני מינין", ולפי המתבאר לעיל מתקיים שפיר גם הדין של שבעה חוטי לבן. ואכתי נותר החיסרון שלפי הרמב"ם חציו השני של חוט היה צריך להיות בצבע הבגד, וזה לא מתקיים בשלימות כשנוהגים כדעת הראב"ד. ומכל מקום, אין זה פגם בעצם מצות הלבן.

ד. דין ציצית שיש בה חוט תכלת אחד שלם לשיטת רש"י ותוס', או שניים לשיטת הרמב"ם ולשיטת הראב"ד

נראה שרש"י ותוס' יכשירו ציצית שיש בה חוט אחד תכלת

ויש לדון מה הדין בציצית שיש בה חוט תכלת אחד כראב"ד, האם תהיה כשרה גם לשיטת רש"י ותוס' או שלא. והגרז"ן גולדברג (בקובץ והיה לכם לציצית, פרשת שלח תשס"ז) כתב דעך כאן לא שמענו אלא שכשעושה ציצית מארבעת חוטי לבן היא כשרה, דהתכלת אינו מעכב את הלבן, אך במקרה זה הוא אינו מטיל ארבעה חוטי לבן אלא רק שלושה חוטי לבן וחוט תכלת, ולא ברור שגם בזה יש להכשיר. והביא ראיה להכשיר ממה שכתבו התוס' (מנחות לח ע"א ד"ה התכלת) שלדעה שהלבן אינו מעכב את התכלת, יש להכשיר כאשר אדם הקדים את חוטי התכלת לחוטי הלבן, ואף אם נוקטים שהאדם חיסר מצות לבן במקרה זה. ומוכח שניתן להכשיר כשחיסר מצות לבן, אפילו שאין ארבעה חוטי תכלת. ומכך הסיק שהוא הדין שיש להכשיר כשחיסר מצות תכלת, אפילו שאין ארבעה חוטי לבן. אמנם נראה שאלבא דאמת יש להביא ראיה לכך כבר מהמשנה דהלבן אינו מעכב את התכלת, דבמשנה זו מבואר שרובנן דרבי יש להכשיר ציצית עם ארבעה חוטי תכלת, משום שהלבן אינו מעכב את התכלת, וכמו שכתב רש"י (לח ע"א ד"ה התכלת): "ואי עבד ארבעתן תכלת או ארבעתן לבן יצא". ואף שבמקרה זה רק שני חוטים משמשים לתכלת, והשאר הם אינם חוטי לבן אלא רק חוטים שמסלימים למניין ארבעה חוטים. וחזינן שדי בזה כדי להכשיר. ואם כן נראה שהוא הדין למקרה שבו אין ארבעה חוטי לבן מלאים

אלא שלושה חוטי לבן וחוט אחד תכלת, שגם בו יש להכשיר אפילו שאין ארבעה חוטי לבן. דמקרה שיש בו חוט אחד תכלת לא גרע ממקרה שאין בו תכלת כלל.

הבנת הרב גולדברג שלפי הגר"ח יכשיר הרמב"ם ציצית עם שני חוטי תכלת שלמים

ולעיל (עמ' רמו ואילך) הובאה שיטת הגר"ח והגר"ז מבריסק בעניין מניין חוטי התכלת. והרב גולדברג (שם) כתב שלפי שיטתם, נראה שאם אדם יטיל שני חוטי תכלת שלמים בציצית וכדעת רש"י ותוס', הדבר יועיל גם אליבא דהרמב"ם. דהם הבינו שמניין חוטי הציצית הנלמד מדין 'גדילים' מדאורייתא, המורה שיש צורך בארבעה חוטים כדי לקיים חפצא של ציצית, ואין בזה הנחיה ישירה לגברא כיצד לקיים את המצוה. ומזה הסיק הרב גולדברג שבציצית שיש בה שני חוטי לבן ושני חוטי תכלת, יש להכשיר לדעת הרמב"ם, "שגם אם נאמר שלהרמב"ם צריך ג' לבן, מכל מקום גם התכלת נחשבת ללבן, כל שלא כורך אותה על הלבן. וגם אם לא נאמר כן, אלא התכלת אין לה המעלה של לבן, מכל מקום נראה שמה שצריך ד' אינו אלא לקיים דין גדילים, אבל מדין חוטין אין להם מנין מן התורה, וכדי לקיים החפצא של ציצית אין הפרש בין לבן לתכלת", עכ"ל. ולכן כתב שאם הטילו שני חוטי תכלת, יש להכשיר מדין ספק ספיקא, ואין צורך לחשוש לשיטת הרמב"ם. דשמא הלכה כרש"י ותוס', ואם תמצא לומר שהלכה כרמב"ם, שמא יש להבין בדבריו כהבנת הגר"ח ולפיה המצוה מתקיימת גם בשני חוטי תכלת³⁸.

נראה שהרמב"ם יכשיר גם אלמלא הבנת הגר"ח

ואולם לעיל (שם) התבאר שישנם קשיים גדולים בהבנת הגר"ח והגר"ז בדעת הרמב"ם. ומכל מקום נראה פשוט שהרמב"ם אכן יכשיר ציצית כזו מדאורייתא, משום שלחוטי הלבן אין מניין מהתורה, וסוף סוף יש בציצית הזאת יותר מחוט לבן אחד. ומאידך, אין איסור להוסיף על התכלת וכפי שהתבאר. ולפי המתבאר לעיל (עמ' שלב) נראה שגם אין בזה ביטול דין דרבנן של לבן, דחוט תכלת שאינו משמש

38. ואמנם יש אחרונים שנקטו שספק ספיקא לא יועיל במצות עשה. אך לפי מה שהתבאר במקום אחר (טל חיים כללי הוראה ח"א עמ' שפא-שפג) שההבנה העיקרית בהיתרו של ספק ספיקא היא שהספק השני מוציא מידי הספק הראשון, ונשאר צד קולא שאין צד חומרא כנגדו וכפי שהתבאר, יוצא שספק ספיקא הוא כוודאי. והתבאר שם שזו הסיבה לקביעת הרשב"א שספק ספיקא עדיף מרוב. ולפי זה יש לנקוט שספק ספיקא מועיל גם בקיום מצות עשה.

לכריכה יכול להיחשב כחוט לבן. ורק יש בזה חיסרון של הדין דצבע הבגד, שאינו מתקיים כשהחוט בצבע תכלת ולא בצבע הבגד.

נראה שגם הראב"ד יכשיר טלית עם שני חוטי תכלת שלמים

ולפי המתבאר שהדין דהתכלת והלבן אין מעכבים זה את זה חל גם כשמעורבים חוטי תכלת ולבן ואינם במינון הנצרך, והעיקר הוא שבסך הכל יהיו שמונה חוטים, נראה שגם הראב"ד יכשיר טלית שיש בה שני חוטי תכלת שלמים כדעת רש"י ותוס'. ואמנם לשיטתו, במקרה זה עשויים שלא לקיים את מצות הלבן כדבעי, אבל הציצית תהיה כשרה, ואף שבדעתו נראה שמצד דין תכלת ומצד דין לבן יש דין גמור של חוט אחד תכלת ושלושה חוטי לבן, וכפי שמצאנו בספרי לשיטתו. וזאת בשונה מהרמב"ם ששיטתו אינה מושתתת על דברי התנאים אלא על הבנה פשוטה במהותו של פתיל התכלת, ודברי הספרי בעניין מניין החוטים אינם אליבא דהלכתא, וכפי שהתבאר. ולמרות שלראב"ד יש דין גמור של חוט אחד תכלת, נראה שהוא יכשיר גם בשני חוטי תכלת, שכן גם הוא יודה שיש להכשיר ציצית זו מדינא דהלבן אינו מעכב את התכלת. ולכן אף שצריך להטיל רק חוט אחד תכלת, מכל מקום יש להכשיר גם ציצית שיש בה שני חוטי תכלת. ועוד ייתכן שגם הוא מודה לרמב"ם שמן התורה אין מניין לחוטי הלבן, וכן משמע קצת מכך שלא השיג על דברי הרמב"ם בעניין זה.

ה. הכרעת ההלכה

אין דין רוב בפוסקים שלא דנו זה עם זה

ולהלכה היה מקום להכריע כשיטת רש"י ותוס', משום שרבו הפוסקים העומדים בשיטה זו. ואולם כבר התבאר במקום אחר (טל חיים כללי הוראה ח"א עמ' תקכג-תקכז) שאין תורת רוב ומיעוט בחכמים שלא דנו ביחד ועמדו למניין. ומכיון שדעת הראב"ד אינה דעת יחיד, וכמה ראשונים חשובים כתבו כדבריו, וגם הרמב"ם וסיעתו מסכימים לראב"ד וסיעתו בהבנה העקרונית שיש חוט תכלת אחד ולא

שניים, לא ניתן להכריע במחלוקת זו לפי שיקולים של רוב ומיעוט³⁹. ויש לחלק בין מציאות של יחיד ורבים, שבה אכן יש ללכת אחר הרבים, ובין מציאות של רוב ומיעוט, שאותה יש לראות כספק שאינו מוכרע.

ואמנם גדולי האחרונים (ט"ז סי' ט' סק"ג וסי' יא סק"ג, שו"ע הרב סי' יא ס"א, משנ"ב סי' ט' סק"ז וסק"ד וסי' יא סק"ח, ועוד) העתיקו את שיטת רש"י ותוס' להלכה. אך הם הלכו בזה בעקבות הב"י, שלא הכיר את דעת הראב"ד כפי שהיא לפנינו, וגם דברי המאירי והריא"ז ור"ש בן היתום לא היו לפנינו. וגם את דברי הערוך והרמב"ן הוא לא הזכיר בסוגיה זו.

בנידון דידן אין אפשרות להכריע על פי מנהג ישראל

ומלבד זה יש להעיר שעיקר התוקף של הכרעת השו"ע והאחרונים הוא מעצם כך שדבריהם התקבלו על בית ישראל והונהגו למעשה. ובסוגיה הזו הדברים לא היו נהוגים להלכה עד התקופה האחרונה, ולא היה בזה מנהג ברור⁴⁰. וגם בזמננו אין מנהג ברור בקרב מטיילי התכלת לנהוג כדעת רש"י ותוס', ורבים נוהגים כרמב"ם או כראב"ד. וגם אין מקום להכריע בזה לפי ראשוני אשכנז (שרובם נקטו כרש"י ותוס') או ראשוני ספרד (שרובם נקטו כרמב"ם או כראב"ד), דבשלמא בנידון שבו הורגלו יוצאי ארצות אשכנז או ארצות ספרד לנהוג למעשה בדווקא כגדולי אשכנז או בדווקא כגדולי ספרד, הם יכולים להמשיך וללכת לפי הראשונים שחיו באותו אזור

39. ואמנם בשאלת יעבץ (ח"א סי' קנז) כתב: "במה שפוסקי הלכות סמכו לילך אחר רוב דעות הפוסקים כמבואר לרוב בספריהם וכו' ברוב המקומות כשסמכו רבותינו ז"ל לילך אחר הרוב, יש להם ראיות חזקות ורובא דליתא קמן חשיב נמי רובא, והנך דלא ידעינן בהו כמאן דליתניהו נינהו, לכן אין לנו להתחכם עליהם ז"ל", עכ"ל. אך לא ברור מה שכך את הראיות עם הרוב בחדא מחתא, דלכאורה ראיות חזקות לחוד ורובא דליתא קמן לחוד. ואולי הוא רצה לומר תרתי, דגם יש ראיות חזקות וגם רובא דליתא קמן. אלא שלכאורה הנידון הוא לאו דווקא כשיש פער גדול בראיות חזקות לטובת דעת הרוב, וצ"ע. וגם קשה שכתב שיש רוב במחלוקות הפוסקים, ובראשונים מבואר שלא אומרים רוב במחלוקות הפוסקים, וכפי שהתבאר בטל חיים שם. והוא עצמו כתב קודם לכן: "מי קבצם כעמיר גורנה, ומי העלה מספרם אם לא נפקד מהם איש וכי מי ראה כל ספרי הפוסקים שחוברו יחדיו ומי מנה. או איה שוקל וסופר לידע רוב מנין או רוב בנין. איזה יותר מכריע בענין". ובאמת נראה שמה שהפוסקים הולכים אחר הרוב, הוא דווקא כשהרוב יוצר הכרע בסברה, והפוסק משוכנע שדעת הרוב מסתברת מעצם העובדה שרוב הפוסקים נקטו אותה, וכמו שכתב החינוך (סי' עח). ויעוין בזה בטל חיים (שם עמ' צ).

40. וכפי שהתבאר לעיל (סי' ו), הכרעת השו"ע והאחרונים בדין גרדומין היתה כדעת הרא"ש, שלפיה אין משמעות להלכה למניין חוטי התכלת והלבן בזמן שאין תכלת.

והתקבלו כרבותיהם. אבל בנידון דידן אין זה כך. דלא מיבעיא בקהילות שבהן העדות השונות מעורבות זו בזו, שכבר אין בזה מנהג ברור לפסוק בדווקא כגדולים אלה ולא כגדולים אלה, אלא אפילו בקהילות שמורכבות רק מבניהם של יוצאי אשכנז או רק מבניהם של יוצאי ספרד, אין הכרח להכריע לפי ארצות מוצאם של הפוסקים, כי כל עוד לא היה מנהג ברור לנהוג הלכה למעשה בסוגיה זאת כגדולים כאלה או כגדולים כאלה, ברור שהיום כל הראשונים הם רבותיהם של כל ישראל בלי חלוקה לעדות.

להלכה יש לנקוט כשיטת הראב"ד וסיעתו

ולהלכה נראה שיש להכריע כשיטת הראב"ד וסיעתו, משתי סיבות עיקריות: הסיבה הראשונה היא שלפי מה שהתבאר יוצא שהנוהג כראב"ד מקיים את המצוה מדאורייתא ומדרבנן גם לשיטת הרמב"ם. והוא אפילו לא מפסיד את מצות הלבן מדרבנן לפי הרמב"ם. וכן התבאר שהנוהג כראב"ד, לשיטת רש"י ותוס' לכל היותר יפסיד את מצות התכלת כהלכתה, אך את מצות הלבן הוא יקיים, והתכלת אינו מעכב את הלבן. וגם אין לחשוש לבל תוסיף על חוטי התכלת, כל עוד הוא לא כורך בחוט התכלת השני. ולעומת זאת, אם יעשה כתוס' נראה שלא יקיים את מצות לבן כהלכתה לפי הראב"ד. ואם יעשה כרמב"ם, לא יקיים את מצות התכלת דאורייתא לפי הראב"ד ולפי התוס'. ולכן מבחינת מכלול השיטות, יוצא ששיטת הראב"ד עדיפה מצד מעמדה לדעת השיטות האחרות.

והסיבה השנייה שיש להכריע למעשה כראב"ד וסיעתו היא ששיטה זו היא לכאורה המתאימה לדברי חז"ל במדרשים, וכפי שהתבאר. והסברה שחוטי הלבן והתכלת צריכים להיות שווים במנינם, לכאורה אינה מוכרחת, וכפי שהתבאר. וכן עומדת הראיה מלשון פתיל ומהקביעה דוהיה לכם לציצית שמדובר על פתיל אחד, וכראב"ד או כרמב"ם, וכן ההוכחה מהגמרא בעירובין שצובעים חוטים שלמים וכראב"ד וסיעתו או כרש"י ותוס', ולא חצאי חוטים כפי שנקט הרמב"ם. וכן ההוכחה מהא דחוט של תכלת עולה מן המניין לשיטת הראב"ד וסיעתו. ומכל זה נראה ששיטת הראב"ד וסיעתו היא המיושבת ביותר. ומכיון שכך, אין צורך להתנות שאם הלכה כרמב"ם אזי אחד החוטים אינו למצוות תכלת, אלא יש לנהוג כראב"ד בתורת ודאי.

ויש להעדיף את שיטת הראב"ד על שיטת התוס' גם מצד תפסת מועט תפסת. דהתוס' לא חילקו חלוקה מהותית בין תפקיד חוטי הלבן לתפקיד התכלת, ובשונה

מהרמב"ם והראב"ד שלשיטתם מהות חוט התכלת היא לכרוך בו. דלשיטת התוס' קיים חוט תכלת שאינו משמש לכריכה. ועוד, שלשיטת התוס', כאשר אין חוטי תכלת ושמים רק חוטי לבן, שני חוטי הלבן חשובים במקום התכלת לעניין גרדומין, וגם זה מלמד שמהות התכלת אינה מנותקת ממהות הלבן אלא מתווספת עליה. ולכן נראה שאם יש ספק אם להוסיף או לא להוסיף, יש לתפוס את המועט ולהסתפק בדין הבסיסי של חוט אחד צבוע ועוד חוט רגיל, שהוא בוודאי מוסכם, ולא לתפוס מרובה ולצבוע גם אותו. ואמנם לשיטת הרמב"ם יש לתכלת מהות שונה מהלבן והוא אינו תוספת בעלמא, אבל לשיטת התוס' התכלת אינו שונה במהותו מהלבן, ושניהם ממלאים אותו תפקיד ואפילו שווים במנינם, ולפי זה ברור שהתכלת הוא תוספת על הדין הבסיסי של חוט לבן, והרי התוס' עצמם הם שהצריכו שני חוטי לבן⁴¹.

דינים נוספים

ומכל מקום את הכריכה בפועל יש לבצע רק באחד משני חוטי התכלת ולא בשניהם, כדי שלא להיכנס למציאות שלפי הרמב"ם יש בה חשש לאיסור בל תוסיף. ואם כרכו בשני חוטי התכלת, מן הראוי לפרום את הכריכות ולכרוך שוב רק בחוט אחד. ומי שאין לו ציצית עם חוט תכלת שלם כשיטת הראב"ד, אלא כשיטת הרמב"ם או התוס', יתעטף בה בברכה, דלפי מה שהתבאר הציצית כשרה, ואין בזה חשש של בל תוסיף או בל תגרע.

דין חוטי הלבן בבגד צבעוני

ובנוגע לבגד צבעוני, מלבד הרמב"ם הנ"ל שנקט שיש להטיל חוטי לבן בצבע הטלית, כך כתבו גם רש"י (מנחות מא ע"ב ד"ה מיתבי) והראב"ד (הל' ציצית פ"ב ה"ח, ובתשובות ופסקים סי' רכח) והרא"ה (מובא באהל מועד שער תפילין ומזוזה וציצית דרך ג)

41. והר"ש טייטלבוים (בקובץ והיה לכם לציצית, פרשת שלח תשס"ח) נקט שלשיטת הרמב"ם, אם מטילים יותר מחצי חוט תכלת, הציצית פסולה, "כי פתיל אחד אמרה תורה ואין ציצית הכנף תכלת, מה שאין כן לשאר השיטות, הלא אין התכלת מעכבת את הלבן – שלשיטתם פירשו אם ישם חוט לבן במקום חוט תכלת אינו מעכב וציציותיו כשרים". ולכן העלה שלהלכה יש לנהוג כדעת הרמב"ם. ואולם כאמור, לפי הרמב"ם אין איסור להוסיף תכלת, הן מצד מצות ציצית הן מצד איסור בל תוסיף, אלא אם כן יכרוך בחוט התכלת השני. ולכל היותר הוא מפסיד קיום מצות לבן מדרבנן, אבל ודאי שאת המצוה יקיים, דהלבן אינו מעכב את התכלת.

והמאירי (יבמות ד' ע"ב ד"ה מדברינו), וכן כתב האגודה (מנחות סי' יד) בשם ר"י, וכן נקט בעצמו. ואילו הרשב"א (הר"ד לעיל עמ' שח) והסמ"ג (עשין כו) נקטו שדין מין כנף מתייחס רק לחומר שממנו עשויים החוטים ולא לצבעם, וכן כתב הטור (סי' ט' אות ה) בשם ר"י. וכן משמע מדברי הר"ד (פסקים, מנחות מא ע"ב). והתוס' (מנחות שם ד"ה אין) והמיוחס למרדכי (סי' תתקמח) נקטו עקרונית כדעת הרשב"א, אך העלו אפשרות נוספת שהדין בצבע החוטים אינו מדין מין כנף אלא מדין זה אלי ואנוהו. והעיסור הנ"ל נקט שדין מינה מתקיים או בצבע לבן (אף בבגד צבעוני) או בצבע ממין הבגד. והב"י (סי' ט' אות ה) כתב שהמדקדקים נוהגים כדעת הרמב"ם וסיעתו, לעשות את חוטי הלבן בצבע הטלית. וכן כתב בשו"ע שם שזהו מנהג המדקדקים. אך הרמ"א כתב שהאשכנזים נוהגים להטיל חוטי לבן אף בבגדים צבועים, ובעקבות זה נהגו לעשות טליתות בצבע לבן כדי לצאת ידי כולם. ומכל מקום אין זה דין גמור, אלא כלשון הט"ז (סק"ח): "ראוי למדקדק לעשות דוקא ד' כנפות או טלית קטן לבן כדי שיהיה יוצא ידי הכל כשיעשה הציצית לבנים", והעתיק דבריו במשנ"ב (סקט"ז). ויתירה מזו כתב ערוה"ש (שם סכ"ו) שהמנהג הפשוט לעשות חוטים לבנים גם כשהבגד צבעוני. דהביא את דברי הרמ"א שכתב לנהוג כן, והוסיף וכתב: "וכן המנהג הפשוט", ורק סיים וכתב שיותר טוב לעשות את הבגד לבן: "אך בודאי יותר טוב שגם הטלית יהיה לבן לצאת ידי דעת הרמב"ם ז"ל, וכן נוהגים רבים ושלמים", עכ"ל. ומבואר מדבריו שלא היה מנהג להטיל ציצית דווקא בבגד לבן. ומלבד כל זאת, במקור דברי הרמ"א בתרומת הדשן (סי' מו), לא נראה שחוטי הלבן הם בדווקא. ואדרבה, תרוה"ד כותב "דאין קפידא בצבע כלל". ומדבריו יש מקום להבין שמנהגם היה העדר הקפדה על חוטים בצבע הבגד, ולא מנהג חיובי של הקפדה לעשות בבגד צבעוני דווקא חוטי לבן. והבנה זו תואמת לדברי כל הראשונים הנ"ל, שלא מצאנו בדבריהם מי שמצריך דווקא חוטי לבן בבגד צבעוני, אלא רק מי שמתיר להטיל חוטי לבן ולא מצריך דווקא חוטים מצבע הבגד, ונראה מדבריהם שחוטים צבעוניים הם טובים לכו"ע. ומכל האמור נראה שבבגד שאינו לבן, יש לנהוג כדעת הרמב"ם וסיעתו ולהטיל חוטים בצבע הבגד. וכן כתב הב"ח (סי' ט' אות ג, והר"ד בעולת תמיד סק"ו), אלא שכתב לעשות זאת בצנעה דלא ליתו לאנצויי כיון שלא נהגו לצובעם. וייתכן שבמקום שאין חשש למחלוקת, גם הוא יודה שניתן לעשות זאת אף בפרהסיא. ובפרט לפי המתבאר שכן דעת רוב הראשונים. אבל במקום שיש חשש למחלוקת אין להטיל חוטים צבעוניים אלא רק בצנעה.